

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

HERMANN RÓBERT

ZÁMBELLY LAJOS HONVÉDEZREDES EMLÉKIRATA AZ 1849. ÉVI TAVASZI HADJÁRATRÓL

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc egyike a magyar történelem legjobban dokumentált eseményeinek. Önmagában erről a két évről nagyobb emlékirat- és naplóirodalom maradt fenn, mint az azt megelőző négy évszázadról, s mennyisége alighanem eléri mind az I., mind a II. világháborúra vonatkozó hasonló irodalmat.

Ennek ellenére máig is igen jelentős művek vannak teljes egészében vagy részben kéziratban. Elég, ha arra gondolunk, hogy a honvédsereg tábornoki karából Vetter Antal, Henryk Dembiński, Mészáros Lázár, Perczel Mór emlékiratainak máig nincs megbízható és/vagy teljes kiadása, s hogy ugyanez a helyzet például Tóth Ágoston ezredesnek, a magyar katonai térképészet megalapítójának a memoárjával is. Különösen igaz ez a német nyelvű emlékirat-irodalomra, amelynek magyar nyelvű kiadása egyszerre vet fel olvasati és fordítási problémákat. Ezek közé tartozik Zámბelly Lajos honvédezsredes emlékirata is.

Zámбelly Szegeden született 1815. augusztus 18-án, Zámбelly József cs. kir. huszárörnagy és Biber Terézia házasságából. A család olasz eredetű volt, az osztrák nemességet a katonaként vitézkedő apa kapta Ferenc császártól és királytól a francia háborúkban tanúsított vitézségéért 1820. május 15-én, a von Bibersheim előnévvel együtt.

Zámбelly Lajos 1829-ben ezred-hadapródként lépett be a cs. kir. 15. gyalogezredbe, 1832-ben cs. kir. hadapród, 1833-ban hadnagy lett a 4. huszárezredben. 1838-ban főhadnaggyá, 1844-ben másodkapitánnyá (alszázadossá) léptették elő ugyanitt. Ugyanebben az évben nősült, Frisch Paulinát vette el feleségül.

Ezredével éveken át a Habsburg-birodalom lengyel tartományában, Galíciában szolgált, majd 1847-ben Bécsbe vezényelték át. Tanúja volt az 1848. március 13-i bécsi forradalomnak, századával a Burg védelmét látta el.

1848 nyarán került alakulatának hat századával Magyarországra a későbbi aradi vértanú, Schweidel József őrnagy parancsnoksága alatt. (Az ezred két, Grazban hátramaradt százada október elején szökött haza magyar földre, s ezt követően – az október elején Ausztria és Magyarország között bekövetkezett szakítás dacára – az egész alakulat a magyar kormányzat parancsait követte).

Zámбelly eleinte Pozsony megyében állomásozott századával, majd szeptember második felében a dunántúli hadsereghez rendelték. Részt vett a pákozdi csatában, Jellačić, majd a horvát bán által Magyaróvárról Horvátországba indított mellékoszlop üldözésében. Ott volt az október 30-i schwechati csatában, november elején a Morvaországból betört Balthasar Simunich altábornagy dandárja elleni hadműveletben. December közepétől harcolt a Dunántúlra betörő cs. kir. főerők ellen. Végigverekedte a téli hadjáratot, közben

örnaggyá léptették elő és Poeltenberg Ernő ezredes hadosztályában dandárparancsnoki beosztást kapott. Kitüntette magát a február 26–27-i kápolnai csatában, majd a tavaszi hadjárat első összecsapásában, a hatvani ütközetben. Ezért megkapta a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályú kitüntetését. Április 12-étől a VII. hadtest táborkari főnöke volt, április 22-től alezredesi, május 25-től ezredesi rangban. 1849. június 21-én szabadsággal elhagyta a hadtestet és Budára, majd onnan július elején Komáromba utazott.

1849. július második felében egy önálló, Baján állomásozó különítmény parancsnoka, a szabadságharc végén pedig, augusztus 5-étől 11-ig Poeltenberg Ernő vezérőrnagy távollétében a VII. hadtest helyettes parancsnoka volt. A szabadságharc leverését követően hadbíróság elé állították, 8 év várfogságra ítélték. Aradon, majd Olmützben raboskodott. Aradon részt vett annak a „hadtörténeti irodának” munkájában, amely előbb Bayer József és Molnár Ferdinánd ezredes, majd gyulai Gaál Miklós vezérőrnagy irányításával, részint a cs. kir. vezérkar (táborkar) „megrendelésére”, részint merő időöltésből a szabadságharc történetére vonatkozó kéziratokat gyártott.¹ 1851 februárjában kapott kegyelmet. 1864-ben egy függetlenségi összeesküvés résztvevőjeként ismét letartóztatták, s 14 év várfogságra ítélték. 1867-ben, a kiegyezés után szabadult. Ebben az évben a Vác városi Honvédegylet elnöke lett, s még 1890-ben is az volt. A kiegyezést követően az illavai, majd a váci fegyház igazgatója volt.²

Emlékiratát 1849–1851 között Aradon és Olmützben írta, az utolsó, a szabadságharc végét bemutató fejezeteket pedig 1864 után, újabb olmützi fogsága során vetette papírra *Erinnerungen, Beobachtungen und Verwendung eines alten Honvéds im ungarischen Freiheitskampfe 1848 und 1849. (Egy öreg honvéd emlékei, megfigyelései és alkalmaztatása az 1848–1849-es magyar szabadságharcban)* címmel. A névtelen kézirat ma a Hadtörténelmi Levéltárban található, az ún. Tanulmánygyűjteményben, a 782. szám alatt. Jómagam akkor figyeltem fel rá, amikor 1988-ban Görgei váci nyilatkozatának történetét kutattam. Zámibelly ugyanis bemásolta a szövegbe a Görgei által 1849. január 5-én a feldunai hadtesthez kibocsátott napiparancs, illetve a hadtest nevében kiadott nyilatkozat német szövegét. A hozzájuk fűzött kommentár és eseményleírás azonban ismerősnek tűnt valahonnan, s így sikerült azonosítanom a szerzőt.

A műnek az 1849. február közepéig terjedő eseményeket tartalmazó részét ugyanis Abafi Lajos 1889-ben az általa szerkesztett *Hazánk* című folyóirat XI. kötetében magyar fordításban közölte, s a váci nyilatkozatra és a téli hadjáratra vonatkozó rész ebben jelent meg. Sajnos, a folyóirat ezzel a kötetel meg is szűnt, a folytatás is abbamaradt, s nem tudunk arról, hogy a fordítás többi része elkészült-e. Zámibelly 1893-ban az *1848–49. Történelmi Lapok* hasábjain közölt egy vitairatot, amelyben az emlékiratnak a kápolnai csatára vonatkozó részeiből is idézett (ez később kötetben is megjelent).³

A fennmaradt kézirat tisztázati példánynak tűnik, ugyanis viszonylag csekély számú javítást találunk benne. Ugyanakkor a változó betűnagyság arra utal, hogy a szerző különböző időpontokban írta memoárját.

¹ Az iroda működésére lásd: *Hermann* 1995.

² Életrajzát lásd: *Bona* 2015. II. 600–601. o. A jegyzetekben szereplő honvédtiszti életrajzok mindegyikét Bona Gábor kötetei alapján készítettem. *Bona* 1998–1999. I–III.; *Bona* 2008–2009. I–II.; *Bona* 2015. I–II.

³ *Bulla – Zámibelly* 1894.

Zámbelly 1867-ben vitairatot írt a volt fővezér, Görgei Artúr *Gazdátlan levelek* című munkájára, ez azonban szintén kéziratban maradt.⁴ Mind az emlékiratot, mind a vitairatot többször is megpróbálta megjelentetni, ám sikertelenül. Az 1870–1880-as években közel másfél évtizeden át levelezett az ügyben Dudás Ödön bácskai helytörténésszel, aki folyamatosan hitegette az egyre öregező, s egyre türelmetlenebb honvédezeredest.⁵ Végül Zámbelly visszakérte a kéziratokat, még szerencse, mert így maradtak meg.

A közel tíz nyomtatott ívnyi emlékirat egyike a szabadságharcra vonatkozó leginformatívabb visszaemlékezéseknek. Az 1849. január végéig terjedő részek szinte tökéletesen megbízhatóak, ettől kezdve azonban egyre érezhetőbb a szerző Görgei iránti ellenséges elfogultsága, amely időnként elhomályosítja tisztánlátását. Ugyanakkor tőle származik a kápolnai csata egyik legrészletesebb leírása, s fontos részleteket őrzött meg a téli és a tavaszi hadjárata szinte valamennyi összecsapásáról. A feldunai, majd VII. hadtest történetéről nem ismerünk az övéhez hasonló részletességű emlékiratot. Egyedül a fővezér, Görgei Artúr emlékirata versenghet vele, de az övé is csak 1849. március végéig, amikortól már kevésbé részletes a VII. hadtestnél történeteket illetően.⁶ A már említett aradi hadtörténeti műhelyben is készült néhány leírás, de ezek többnyire csak egy-egy hadjárat vagy egy-egy összecsapás történetét mutatták be. (Ilyen visszaemlékezést írt a 4. huszárezred történetéről Zámbelly ezredtársa, Polák/Polyák Vilmos alezredes, de ez csak az ezred hazajövetelétől a schwechati csatáig tekinti át az eseményeket.)⁷ A többi hasonló visszaemlékezés szerzői (Duka Tivadar, Görgey István) általában alacsonyabb beosztásban szolgáltak, vagy (mint Pongrácz István) olyan későn írták emlékiratukat, hogy túlzottan érvényesül bennük az addig megjelent irodalom hatása.⁸

Zámbelly igen jó véleménnyel volt a saját, s kevésé jó véleménnyel a kortársai és bajtársai katonai képességeiről. Különösen kijutott a bírálatból saját közvetlen parancsnokainak, így Ferdinand Karger és Piller János ezredesnek, Gáspár András és Poeltenberg Ernő tábornoknak; de nem kímélte Görgeit sem. Ennek alapján néha az az érzésünk, hogy ha ő lett volna a hadtest, majd a hadsereg élén, talán még a szabadságharcot is megnyerjük. A róla szóló korabeli források is megerősítik azonban azt, hogy valóban vállalkozó kedvű, vitéz, rámenős katona volt, aki ugyan otthon volt a táborok irodai munkájában, de legjobban mégis akkor érezte magát, amikor szablyával a kezében vezényelhette a csapatokat, s részt vehetett a küzdelemben.

Zámbellyt hosszú élettel áldotta meg a sors. 1901. február 6-án Nagytétényben hunyt el. Tétényben ma is őrzik emlékét. Kései leszármazottai közé tartozott a 2016. január 7-én, 84 éves korában elhunyt Hazai György, a nemzetközi hírű turkológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

Az alábbiakban az emlékiratból az 1849. március végi és az áprilisi eseményekre vonatkozó részeket adjuk közre. A kapcsos zárójelben lévő alcímeket a könnyebb áttekinthetőség végett adtam.

⁴ Német nyelvű másolat. MNL OL R 31. 2. csomó. №. 2007.

⁵ Levelezésüket lásd: *Dudás* 1848–49.

⁶ *Görgey* 1988. I–II.

⁷ Polák Vilmos volt alezredes naplója. MNL OL R 31. №. 1004.

⁸ *Görgey* 1885–1888. I–III.; *Duka* 1992.; *Duka* 1997.; *Pongrácz* 1896.

[1849. március]

Vetter⁹ Klapkával¹⁰ együtt készítette a hadművelési tervet,¹¹ és mivel Vetter Tiszafüreden, mint mondják, a dühtől súlyosan megbetegedett, Kossuth április 4-én Görgeinek adta át a magyar hadsereg főparancsnokságát.¹²

21-én Erdőteleken egy erős ellenséges osztagra találtunk, amely azonban közeledésünkre gyorsan Árokszállásra húzódott.

23-án az elővéd – a Poeltenberg-hadosztály¹³ – Kápolnára érkezett és a többi hadosztály – a főhadiszállással Kerecsenden – Verpeléten, Makláron, Szihalmon és Füzesabonyban állt.

Ezen állásban maradtunk 29-éig.¹⁴

Az I., Klapka-hadtestet, a II., Aulich-hadtestet¹⁵ és a III., Damjanich-hadtestet¹⁶ azonban a mocsaras Tisza-vidék rossz útjai akadályozták a gyors előnyomulásban.

Görgei Tiszafüredre ment, hogy a többi tábornokkal a szándékolt hadműveletekről tárgyaljon.

Aulich a II. hadtesttel, ekkor már velünk egy irányba jött és Poeltenberg 30-án Gyöngyösre vonult, a hadtest maradéka Halmajon állt.

Gyöngyösön úgy fogadtak minket a legnagyobb örömmel, mint az iga alól felszabadítókat – mindenki, fiatal és öreg odatódult, hogy üdvözljön, és a szépnem virágokkal koszorúzott és szórt meg minket.

Aulich Árokszállásra, és a másik két hadtest az általunk elhagyott állásokba jött. 31-én Poeltenberg Hortra ment, és a lovassággal Hatvanon át felderítést hajtott végre és csupán egyetlen huszárosztállyal szállta meg a helységet, visszatérése után – én, mint a maradék parancsnoka, hátramaradtam – azt mondtam neki, hogy tüzéséget is kellett volna otthagynia, mire azt mondta: „Hatvan közel van, egy óra alatt ott lehetünk, és nem szívesen osztja meg a csapatokat.”

⁹ Vetter Antal (1803–1882), cs. kir. alezredes a 37. (Mihály) gyalogezredben, szeptember 22-től honvéd alezredes, november 5-től vezérőrnagy, Kiss Ernő távollétében a bánsági csapatok főparancsnoka, majd a honvéd táborok szervezője. 1849. március 8-tól altábornagy, március 30-ig a főszereg fővezére, a hónap végén megbetegszik, hivatalosan csak később mentik fel. 1849. június 7-től a déli hadsereg fővezére, augusztus elején lemond. Emigrál, 1867-ben hazatér.

¹⁰ Klapka György (1820–1892), kilépett cs. kir. főhadnagy, 1848. október 16-tól honvéd őrnagy, november-decemberben a bánsági hadtest táborkari főnöke, 1849. január 9-től ezredes, a felső-tiszai, majd az ebből alakuló I. hadtest parancsnoka. Március 31-től vezérőrnagy, májusban helyettes hadügyminiszter, majd a hónap végétől komáromi vár- és hadseregparancsnok. Emigrál, 1867 után hazatér.

¹¹ A haditerv lényege az volt, hogy magyar VII. hadtest Hatvan térségében magára vonja az ellenséges főerők figyelmét, miközben az I., II. és III. hadtestből álló főoszlop a Jászságon és a Tápió-mentén keresztül megpróbál az ellenséges főerők oldalába kerülni, s vagy a fővárostól északi irányba szorítani azokat, vagy pedig visszaszorítja őket Pestre.

¹² Valójában már 1849. március 30-án, de csak ideiglenesen, Vetter felgyógyulásáig.

¹³ Poeltenberg, Ernst Poelt Ritter von, (1808–1849), cs. kir. százados a 4. (Sándor) huszárezredben, 1848. november 2-től honvéd őrnagy, december 1-jétől alezredes, 1849. január 1-jétől ezredes, június 7-től honvéd vezérőrnagy, a VII. hadtest parancsnoka. Az aradi vértanúk egyike.

¹⁴ Zámibelly március 25-én Kápolnáról jelentette a hadtestparancsnokságnak, hogy az ellenség Hortról Hatvanba és Hatvan mögé vonult vissza. Március 28-án szintén innen küldött jelentést a hadtestparancsnokságnak a gyöngyösi előljárásság által beküldendő újoncokról. MNL OL Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 756. és 714.

¹⁵ Aulich Lajos (1793–1849), cs. kir. alezredes a 2. (Sándor) gyalogezredben, 1848. október 24-től ezredes, hadosztályparancsnok a feldunai hadseregben. 1849. február 25-től vezérőrnagy, március közepétől május végéig a II. hadtest parancsnoka, július 14-től a Szemere-kormány hadügyminisztere. Az aradi vértanúk egyike.

¹⁶ Damjanich János (1804–1849), cs. kir. százados, 1848. június 20-tól a 3. honvédzászlóalj őrnagya. Október 14-től honvéd alezredes, dandárparancsnok, november 25-től ezredes, hadosztályparancsnok a bánsági hadtestnél. December 20-tól honvéd vezérőrnagy, 1849. január elejétől a bánsági hadtest, március 9-től a III. hadtest parancsnoka, július 14-től az aradi vár főfelügyelője, 27-től parancsnoka. Az aradi vértanúk egyike.

Április. [Előőrsi harc Hatvannál 1849. április 1-jén]

1-jén a Hatvanban állomásozó Szepesházy őrnagy,¹⁷ aki csupán a megfigyelést tekintette vezér-fonalának és kevés járőrt küldött ki, előőrseit szintén a helységtől nem túl messzire állította ki, jelentette, hogy az ellenség – Parrot tábornok, korábbi ezredesem¹⁸ dandárja – erős oszlopokkal nyomul Hatvan felé.

Poeltenberg azonnal riadóztatott, és ahelyett, hogy a szőlőhegyen át küldött volna egy oszlopot, amely így korábban ért volna Hatvanba, az országúton szakasz-oszlopokban nyomult előre.

Hatvanhoz érkezve, a huszárosztályt már a helység mögött felállítva találtuk, miután az ellenséges vadászok a hidat – amelyet Szepesházy leszedetett – ismét helyreállították és benyomultak a helységbe.

Poeltenberg ágyúkat tolt előre, hogy a kijáratot pásztázzák, és gyalogságot vetett a szőlőskeretekbe, azonban alighogy az ágyúk lemozdonyoztak, a vadászok, a sövénykerítések és árkok fedezetében heves tüzet nyitottak rájuk, azután még egy, a jobb oldalunkba küldött járőr által jött a jelentés, hogy az ellenség a szőlős kertek mellett, a magaslatokon nyomul előre.

Ezen jelentés egy másik járőr által hamisnak bizonyult, miután azok csupán erős lovas járőrök voltak.¹⁹

Poeltenberg azonban mindjárt az első jelentésre elrendelte a visszavonulást, elfelejtett azonban utóvédet hátrahagyni, és mindenki ismét az úton vonult vissza – ennek kellett történnie, mivel Hort közelében egy széles, mocsaras árok akadályozta a mezőkön történő visszavonulást. – Engem Poeltenberg visszaküldött, hogy a gyalogság visszavonulását rendezzem. Amint ezt eszközöltem, visszamentem hozzá, és megjegyeztem, hogy nincs utóvédünk, erre Poeltenberg azonnal a lovasság egy részét egy üteggel megfordította és előreküldte. Azonban már túl késő volt, az ellenség a helységen át gyorsan előnyomulva a magaslatokat már elfoglalta, és lovasságunkat több lövéssel fogadta, amelyek azonban nem találtak. Mi válaszoltunk rájuk mindaddig, amíg mindenki túl nem jutott a hídon, ekkor a lovasság is gyorsan átjött a hídon, amelyre az ellenség folyamatosan irányozta tüzét, s ott egy halott és két könnyen sebesült huszárt vesztettünk. E napon az ellenségnek is volt némi vesztesége.

Ezen mocsaras árok mögött ágyúink felfejlődtek, és visszatartották az ellenséget a további üldözéstől. Hort előtt álltunk fel harcrendben, az ellenség azonban visszavonult.²⁰

Görgeinek, amint megérkezett a hír, hogy az ellenség előnyomul, elment a jelentés Gyöngyösre. Ő este öt órakor megérkezett, és amint hallotta a történetet, Kossuthal²¹ és velem együtt igen elégedetlen volt.

Azt mondtuk neki, hogy Hatvannak csupán lovassággal történő megszállása az oka mindennek – mire ő erről beszélt Poeltenberggel.

¹⁷ Szepesházy Ferdinánd (Nándor) (1816–1880), cs. kir. főhadnagy a 4. (Sándor), 1848. október 3-tól al-, november 10-étől főszázados alakulatában, 1849. január 16-tól őrnagy és osztályparancsnok ugyanitt. Várfogságot szenved.

¹⁸ Parrot, Jakob von, (1797–1858), cs. kir. vezérőrnagy, dandárparancsnok az I. hadtestben, 1849 nyarán összekötő tiszt az orosz főserég mellett. Altábornagyként hal meg. – Parrot 1848-ig ezredeként a cs. kir. 4. huszárezred parancsnoka volt.

¹⁹ Ti. ellenséges járőrök.

²⁰ Az április 1-jei összecsapásra lásd Albert Leutsch százados 1849. április 7-i jelentését. Magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 107–108. o.

²¹ Kossuth Sándor (1816–1855), nyugalmazott cs. kir. huszárfőhadnagy, 1848. június 13-tól az I. honvédszázalaj századosa, december 18-tól őrnagy, 1849. január 5-től dandárparancsnok a feldunai hadtestben, április 2-től alezredes, majdadosztályparancsnok a VII. hadtestben. Várfogságot szenved.

A Gáspár-hadosztály²² és a Liptay-dandár²³ estefelé érkezett Horthoz – utóbbi a jobb oldal fedezésére Ecsedre küldetett.

Gáspár, mint idősebb ezredes átvette a parancsnokságot, Kmety²⁴ 2-án Patára küldetett, hogy foglalkoztassa azon ellenséges osztagot, amely itt akarna előnyomulni.

[A hatvani ütközet 1849. április 2-án]²⁵

2-án hajnalban Gáspár egy kis osztaggal Hatvan felé végzett felderítést, mire az ellenséges előőrsök azonnal visszahúzódtak, mi azonban mit sem tudhattunk meg az ellenség erejéről, mivel az a szőlőskertek és házak által fedve volt.²⁶

Dél felé²⁷ az előőrsök jelentették, hogy az ellenség minden ponton előnyomul; Gáspár azonnal sorakoztatott, a Poeltenberg-hadosztályt az úttól jobbra, a saját hadosztályát pedig attól balra rendelte előnyomulni. Liptaynak azon parancs küldetett, hogy azonnal nyomuljon előre és szállja meg a magaslatokat.

Kijelölt helyünkre siettünk a leghevesebb tűz közepette, amelyet előőrseinkre nyitott az ellenség, és ezután már oly messzire előnyomult, hogy golyói egészen Hortig repültek, és az utcát hosszában pásztázták. Kossuth mellett előrelövagolván, odakiáltottam neki: „Ma meg kell mutatnunk Görgeinek, mit tudunk” és még hozzátettem: „és Parrotnak megmutatom, hogy tőle tanultam manőverezni” – és a kocsiparancsnok²⁸ kérdésére, hogy hátra kell-e mennie, azt mondtam neki: „Ma nem.” – Csapataink boldogok voltak és égtek a türelmetlenségtől, hogy az ellenséggel kézítésába bocsátkozzanak.

A Kossuth-dandár a szőlőhegygel szemben állt fel és azonnal erőteljes tüzet nyitott a dandárt a felvonulás közben hevesen lövő ellenségre.

Dandárommal még inkább jobbra siettem, felállítottam a gyalogságot balra, a lovasságot jobbra, az ágyúkat elől.

Liptaynak parancsot küldtem, hogy még inkább jobbra tartson, hogy a tőlünk jobbra lévő erdőt gyorsan megszállja, és közöltem Leutsch báró, tábornoki századossal:²⁹ „Ha Liptay az ellenség előtt megszerzi az erdőt, akkor győztünk.” – Ezért azonnal erős lovas járőröket küldtem a magaslatokra, és ott az ellenség megfigyelésére állítottam fel őket.

Több mint egy óráig tartott, amíg Liptay megérkezett, mivel azt gondolta, nem kell követnie a parancsaimat, csak Poeltenbergéit, s ezért Hort felé vonult. Amint közelebb jött, hozzá ugrattam, s megkérdeztem, „de quis dato” – nevezetesen, melyik napról való az alezredesi rangja –, erre azt válaszolta, hogy parancsnokságom alá helyezi magát. „Akkor előre, bajtárs!” – mondtam neki.

²² Gáspár András, Andor vagy Endre (1804–1884), cs. kir. huszárszázados, 1848. október 8-tól honvéd őrnagy, november 26-tól ezredes, 1849. április 2-től vezérőrnagy, a hónap végéig VII. hadtest parancsnoka. Várfogságot szenved, 1850-ben szabadul.

²³ Liptay (Hrobony) Ferenc (1814–1881), kilépett cs. kir. hadnagy, 1848. június 19-től honvéd főhadnagy, szeptember 27-től százados, november 29-től őrnagy, 1849. február 9-től alezredes, dandár-, majd hadosztályparancsnok. Várfogságot szenved, 1869-ben reaktiválják. – Liptay ekkor a VII. hadtest 10. dandárjának parancsnoka volt. Görgei éppen ezen a napon oszlatta fel a Simon-hadosztályt, s Liptay dandárját Poeltenberg hadosztályába osztotta be. MNL OL Görgey-lt. Hadparancs jkv. №. 460. Másolat.

²⁴ Kmety György (1813–1865), cs. kir. főhadnagy a 19. (Schwarzenberg) gyalogezredben, 1848. október 19-től honvéd százados, október 30-tól őrnagy, december 20-tól alezredes, dandár-, 1849. február közepétől hadosztályparancsnok, április 14-től ezredes, június 26-tól vezérőrnagy, a 15. önálló hadosztály parancsnoka. Emigrál, Ismail pasa néven török tábornok lesz.

²⁵ Az ütközetre lásd: *Csikány* 1996. A hadijelentéseket magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 91–93., 107–109. o.

²⁶ A felderítésre hajnali 5 órakor került sor. Lásd erre Gáspár 1849. április 2-án este fél 10-kor írott jelentését a főparancsnoksághoz. Magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 92–93. o.

²⁷ Az előbb idézett jelentés szerint fél 12-kor.

²⁸ Nem tudjuk, ki volt az illető.

²⁹ Leutsch, Albert, báró (1802–1867), kilépett cs. kir. százados, 1848. augusztusától a 3. (Ferdinand d’Este) huszárezredben szolgál. Október 19-től tábornoki százados a bácskai, majd az ebből alakuló III. hadtestben. 1849. április 18-tól őrnagy, a VII. hadtest hadosztály tábornoki tisztje. Várfogságot szenved.

Balszárnyunk sokat szenvedett az ellenségtől, amely ellene fordította csaknem teljes tüzéségét; ekkor azonban megjött Árokszállásról a II. hadtest korábban támogatásunkra rendelt Leiningen-hadosztálya,³⁰ mivel Görgei 3-án akarta elfoglaltatni Hatvant; ekkor az ütközet ismét felújult.

Mielőtt Leiningen a csatamezőre ért,³¹ a járőröktől megtudtam, hogy az ellenségnek nincsenek csapatai a magaslatok mögötti majornál, hanem minden ereje az ettől jobbra lévő szőlőskertekben és a községben állomásozik. Erre azonnal elhatároztam, hogy ezt kihasználom, Leutsch tábornoki századost a jelentéssel Poeltenberghez küldtem, s miután tudtam, hogy régi huszáraim minden-hová követnek, Schweidel százados³² parancsnoksága alatti régi századommal és az ágyúkkal a magaslatokra előrementem. A Pollák őrnagy³³ parancsnoksága alatti többi lovasságot a többi ágyúval lassan a harc vonalba küldtem, Liptaynak pedig megparancsoltam, hogy amint odafent meglát, azonnal hagyja el az erdőt, mivel azt követően a majorba akartam átdobni őt.

Alighogy a magaslatokra értem, a szőlőskertből egy erős ellenséges lovas osztag tört előre ellenem, hagytam jönni őket, azonban ágyúim másik osztaga, amely az ellenség ezen előretörését korábban észrevehette, gyorsan előretört és oldalba lőtte azt, mire az azonnal visszamenekült, és csupán néhány lövést tudtam gyorsan utána eresztetni. Tovább nyomultam előre, a szőlőskertekben gyalogságot észleltem, és azt onnan kartácslövésekkel kergettettem ki.

Liptay eközben a major ellen nyomult előre.

Ekkor Poeltenberghez küldtem, jelentettem neki az állásomat, s megkértem, hogy a gyalogsággal a szőlőskertek ellen nyomuljon előre.

Ezekről a magaslatokról az egész előttünk lévő tájékat látni lehet, és láttam, hogy az ellenség alighanem nagyon erős, mert azon kívül, ami Hatvan előtt, benne és mögötte áll, még legalább 10 000 fő lehet menetben, és ebből arra következtettem, hogy az ellenség legalább 20 000 főnyi erős kell, hogy legyen.³⁴ Ha ezen erősítés beérkezése előtt nem tudjuk bevenni Hatvant, a nap elveszett számunkra; ezért siettem ezt Gáspárnak jelteni, és előrenyomultam. Ekkor jelentették nekem, hogy az ellenség a völgyben nyomul előre a major ellen; erre tüstént előreküldtem a három löveget és lövtem az éppen felvonuló tüzéséget, mire az azonnal visszahúzódott és eltűnt a hegy mögött.

Ütegem másik felét ezt követően az előbbi után küldtem, és a magaslatokon a szőlőskertekkel szemben állítottam fel és három löveggel, az egy lovasszázaddal és Liptay gyalogságával lefelé nyomultam a völgybe, majd pedig a földúton Hatvan felé.

Ekkor jött egy cédula Gáspártól, amelyben elrendelte a szőlőskertek és Hatvan elleni támadást; azon tiszt révén, aki a parancsot hozta, jelentettem, hogy már a szőlőskertekben állomásozó ellenség oldalában és hátában vagyok, csak gyorsan előre kellene nyomulni. – Erre gyorsan előreküldtem a lövegeket, a német légiót és a tiroli vadászokat³⁵ a szőlőkbe irányítottam, és miután Hatvanból két üteget láttam tőlem 1000 lépésnyi távolságban ellenem előrenyomulni, gyorsan lemozdonyoztattam, és lövtem a lövegeket és a fedezetükre felállított gyalogzászlóaljat.

³⁰ Valójában nem a II., hanem a III. hadtesthez tartozó, Józef Wysocki ezredes vezette hadosztály, amelynek egyik dandárját Leiningen-Westerburg Károly alezredes, a másikat Czillich Ede őrnagy vezette. – Leiningen-Westerburg Károly (Karl Graf zu Leiningen-Westerburg), gróf (1819–1849), cs. kir. számfeletti százados, 1848. december 28-tól honvéd őrnagy, február 10-től alezredes, április 6-tól ezredes, június 21-től a III. hadtest parancsnoka, 26-tól vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike.

³¹ Leiningen-Westerburg Károly naplója szerint félúton kapták a hírt, hogy az ütközet a magyarok javára dönt el. *Katona* [é. n.] 111. o. Wysocki a Czillich-dandár egy részével megérkezett Hatvan környékére, és részt vett az utolsó támadásban. *Wysocki* 1993, 51–52. o.

³² Schweidel Béla (Albert) (1828–1916), Schweidel József vezérőrnagy fia. Cs. kir. hadnagy a 4. (Sándor) huszárezredben, 1848. október 19-től főhadnagy, 1849. január 19-től alszázados, majd főszázados ezredében. Várfogságot szenved.

³³ Pollák (Polak) Vilmos (1807–1867), cs. kir. alszázados a 4. (Sándor) huszárezredben, 1848. október 1-jétől főszázados, 1849. február 9-től őrnagy, egy ideig ideiglenes ezredparancsnok, augusztus 1-jétől alezredes. Várfogságot szenved.

³⁴ A cs. kir. III. hadtest állománya a hatvani ütközetben 62 gyalogszázad, 12 lovasszázad és 40 löveg volt, ez összesen kb. 12–14 000 főt számlálhatott.

³⁵ A Német Légión Franz Weiss százados vezette századát, illetve a Liptay parancsnoksága alatti négy századból álló tiroli vadászzászlóaljat.

Ez a lövegharc, miután a gyalogság előrenyomulása igen lassan haladt, fél óránál tovább tartott, amikor is a lövegek kiszolgáló személyzetéből, a leghevesebb tűz dacára, csupán két főt veszítettem. Ekkor hátralovagoltam, hogy lássam miért is nem történik még mindig semmi sem, s több parancsört küldtem Poeltenberghez. Ekkor végre megjelent a magaslatokon a gyalogsággal, személyesen odajött hozzám, és megbeszélésünket követően aztán a gyalogság előretört. A lövegekhez visszalovagolva, ezeket a legteltesebb visszavonulásban találtam, megállítottam őket, és ekkor jelentette az igen derék Láczy tüzérhadnagy,³⁶ hogy az ellenség röppentyűkkel is lövi csapataimat. Efölött a vadászok is hátul volnának, és ő a heves tüzelést tovább már nem tudja fedezet nélkül, egyedül kiállni. Dandáromból azonnal felzárkóztattam a Gózon őrnagy³⁷ alatti 66. honvédszászlóalj és a vadászokat. A Láczy hadnagy alatti tüzérséget ismét előreküldtem, és miután ez a zászlóalj, s ezt követve, a vadászok is elszántan utána nyomultak, az ellenség sebesen visszahúzódott a helységbe, ahol őt még derekas lövettem, majd pedig egészen a községig előrenyomultam, és egy jó pontról, ahonnan látni lehetett azt az utcát, amelyen Hatvanból Pest felé ki lehet menni, ezt az egész tüzérség által hathatósan lövettem.

Az ellenséges tüzérség is lőtt engem, azonban hatástalanul, és amikor egy löporoskoci a levegőbe repült, visszavonult a golyók hatóköréből. Ütegem azonban továbbra is lőtte a visszavonuló ellenséget.

Amint a lövegeket felvonultattam, a 66. zászlóalj, a német légiós századot és a tiroli vadászokat azonnal előrevezettem a községbe, s csak néhány elkésettet találtam ott, akik sebesen menekültek a községből.

A Zagyván átvezető hídnál derekas, jól fenntartott kézfegyvertűz fogadott minket, az ellenség azt is leszedette, hogy visszavonulását fedezze.

Megparancsoltam a német légióknak és a tiroli vadászoknak, hogy rohanják meg a hidat, és a vitéz Trebersberger százados³⁸ ütegeből, amely a Gáspár-hadosztály előtt előresietett, több löveget előretoltam a házak között, és a magaslatokon felállított ellenséget lövettem.

Balszárnyunk és középhadunk, miután megjelentem az ellenség oldalában és hátában, csak csekély ellenállásba ütközött. Miután az ellenség egyre inkább elkezdett visszahúzódni, és miután balszárnyunk nem követte gyorsan őt, reám vethette magát s engem ezáltal visszatartóztatott. Ha a balszárny gyorsabban követ, a hadtestet teljesen szétszórtuk és elfogtuk volna, azonban így elszalasztotta a jó pillanatot. A balszárny ezután a Zagyvánál állt fel, és lőtte a visszavonuló ellenséget.

Tiroli vadászaim nem nagyon élvezték a golyózápport, visszavonultak, ekkor a 66. honvédszászlóalj egy részét vezettem előre, ez is hátrafutott, most hátraugrattam és Kossuth őrnagyra találtam, az 1., 14. és 54. honvédszászlóaljjal.³⁹ Odakiáltottam Kossuthnak: „A nap az enyém, a tegnapi nap jóvá van ismét téve”, és az 1. honvédszászlóaljból azonnal egy osztagot előreveztettem, de ez meghátrált. A 14. honvédszászlóaljból egy századot küldtem a nagy malomépület padlására, s azt keresztültörölte, innen lövettem a hídnál lévő ellenséget.

Gózon őrnagy a zászlótartójával, Csányi főhadnaggal⁴⁰ és zászlóalja néhány emberével a híd előtt alig harminclépésnyire a legnagyobb tűzben állva maradt, és lelkesítette embereit. Végül oda kiáltottam a legénységnek: „Önkéntesek előre”, és a 66. honvédszászlóaljból mintegy 60 fő a híd ellen rohant. Erre az egész zászlóalj összevissza utána, úgyhogy kénytelen voltam őket visszaza-

³⁶ Láczy (Láczy) József, 1849. március 3-tól hadnagy a VII. hadtest 1. hatfontos lovasütegénél, május 12-től főhadnagy, a 6. lovasüteg parancsnoka.

³⁷ Gózon Lajos (1820–1874), ügyvéd, 1848. szeptember 1-jétől hadnagy a Pest megyei 1. önkéntes mozgó nemzetőrszászlóaljból, október elejétől főhadnagy, a schwechati csatát követően százados, majd zászlóaljparancsnok az alakulatából létrejövő 66. honvédszászlóaljból. 1849. február 13-tól őrnagy, augusztus 6-tól alezredes. A szabadságharc után sorozóbizottság elé állítják.

³⁸ Trebersberger, Johann (1818–?), cs. kir. tizedes, 1848. október 19-től honvéd hadnagy, 1849. január 25-től főhadnagy, a 4. hatfontos gyalogüteg parancsnoka, április 18-tól százados, májustól a 10. hatfontos gyalogüteg parancsnoka.

³⁹ Az 54. honvédszászlóalj a II. hadtestben szolgált. Zám-belly az 1. beszercebányai, később 51. honvédszászlóaljjal tévesztette össze.

⁴⁰ Csányi (Büchler) János (?–1890), 1848 szeptemberétől hadnagy a Pest megyei 1. önkéntes mozgó nemzetőrszászlóaljból, december 15-től főhadnagy ugyanott, majd az alakulatából létrejövő 66. honvédszászlóaljból, 1849 májusában százados.

varni, miután az ellenség a helység kijáratát ágyúval erősen lövette. Szerencsére a golyók túl magasan repültek.

Az ott Kalchberg százados parancsnoksága alatt felállított ellenséges gyalogszázad – mint később megtudtam – még egy percig kitartott, azt követően azonban gyorsan hadserege után sietett.⁴¹

A védelem igazán derekas volt és egy óránál tovább tartott, miáltal a helységből igen nagy rendtelenségben visszavonuló ellenség ismét összegyűlhetett. Emberei elég pontosan löttek, mivel a hídnál mintegy harminc embert vesztettünk holtakban és sebesültekben.

Amint a hidat elfoglaltuk, azonnal előrehoztattam az utászokat és a leszedett kerítésdeszkákkal helyreállítottam azt.

Ekkor lovasságot és tüzérséget akartam előreküldetni, azonban sajnos egyáltalán nem találtam, ezek hátul mind megálltak. Értük küldtem, s ezalatt minden ponton viszonzottattam az ellenség ágyútűzét, s közben több zászlóaljat átküldtem a hídon.

Mialatt ezt elrendeltem, odalovagolt Kiss tábornok,⁴² s ő maga is rendelkezni akart ott, röviden ezt mondtam neki: „Öt órája a legnagyobb tűzben egyedül voltam parancsnok, és tudom, mit kell tennem” – mire ellovagolt.⁴³

Mivel még mindig nem jött lovasság, hátralovagoltam, és Gáspárra és Poeltenbergre letem, akik a nagy tér felől lovagolva jöttek. Jelentettem Gáspárnak, mi történt, és azt mondtam neki, hogy most minden lovasságnak előre kell mennie, mivel az ellenség visszavonul, és üldözni kell. Mialatt vele erről beszélgettem, és Poeltenberg azt mondta, ez nagyon szükséges, ájultan leestem a lóról, s amikor hosszú idő múltán magamhoz tértem és Poeltenberget láttam magam mellett állni, első kérdésem ez volt: „Milyen messzire üldözték az ellenséget?” Poeltenberg ezt válaszolta: „Semennyire, Gáspár azonnal visszavonta a gyalogságot és leszedette a hidat.” Midőn ekkor rámutattam, hogy ez nagy hiba, Gáspárhoz akart menni, de ekkor már este volt, így visszatartóztattam ettől, mivel ez már amúgy sem használt volna, csupán arra kértem, hogy jó messzire állítson ki lovas előőrsoket. Gáspár ezt sem hagyta, Attól, hogy Hatvan a kezünkben volt, könnyen ismét elveszíthettük, mert minden csapat Hatvan mögött táborozott és csak kis gyalogos őrsök voltak felállítva a folyó mentén.

Ezen a napon erőnk a Leiningen-hadosztállyal⁴⁴ együtt 10 000 főre rúgott, következképpen e tekintetben az ellenséggel körülbelül egyenlők voltunk, azonban nem volt semminemű tartalékunk. Ezzel szemben az ellenségnek még legalább 10 000 embere volt felvonulóban, és ha másként foglalta volna el állását, mivel a legnagyobb hibája az volt, hogy a balszárnyát teljesen fedezetlenül hagyta, és így még egy óra hosszat tartani tudta volna magát és nekünk kellett volna hátrálnunk.

Veszteségünk csekély volt, halottakban és sebesültekben 70 fő, köztük két derék tiszt, mindketten a hídnál sebesültek meg és négy ló.⁴⁵

Az ellenség halottakban, sebesültekben és foglyokban mintegy 200 főt és 30 lovat vesztett.⁴⁶

Előnyünk abban állott, hogy lövegek tekintetében fölényben voltunk. Azon adatok, hogy nagy veszteségeink lettek volna, mind hamisak.

Görgei a neki küldött jelentés dacára, hogy az ellenség erőteljesen előrenyomul, és a hét óra hosszat tartó küzdelem dacára sem sietett Gyöngyösről a csatamezőre, hanem azt mondta, hogy

⁴¹ Armand von Kalchberg (1807–1883), cs. kir. százados a 7. (Prohaska) gyalogezredben, 1860-ban őrnagyi címmel nyugalmazták. – Kalchberg egy gyalogszázad élén védte a hatvani hidat. Tettéért később megkapta a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét.

⁴² Kiss Ernő (1799–1849), a cs. kir. 2. huszárezred ezredese, a szabadságharcban október elejétől honvéd vezérőrnagy, majd altábornagy, a bánsági csapatok parancsnoka, 1849 januárjától országos főhadparancsnok. A cs. kir. hadbírótság halálra ítéli, és 1849. október 6-án Aradon kivégzik.

⁴³ Kiss Ernő altábornagy, az Országos Főhadparancsnokság vezetőjeként Kossuth kíséretében érkezett a táborba, és szemlélként vett részt a hatvani ütközetben.

⁴⁴ Helyesen: a Wysocki-hadosztállyal.

⁴⁵ A hivatalos magyar adatok szerint a teljes veszteség 20 fő volt halottakban és sebesültekben; a kimutató a lovakról nem tesz említést. Lásd erre Görgei 1849. április 3-i jelentését Kossuth Lajoshoz, közli: *Hermann* 2001. 285–26. o.

⁴⁶ A hivatalos cs. kir. adatok szerint 18 halott, 48 sebesült, 135 eltűnt, összesen 201 fő és 70 ló.

azért nem jön, mert azt akarja, hogy a tegnap eltékozoltat egyedül tegyük jóvá, és hogy Gáspár és Poeltenberg érdemljk ki maguknak a tábornoki rangot.⁴⁷ Ha Görgei megjött volna, bizonynyal kevesebb szolgálatot teszünk, azonban ő jobban eltalálta volna az állásokat és a menekülő ellenséget. És a menekülő ellenség nem ment volna el olyannyira ép bőrrel, és a figyelmen kívül hagyottak szolgálatait jobban értékelte volna, miután Gáspár jelentésében az egész ügy ábrázoltatott, mintha minden a parancsnokságtól származott volna.⁴⁸

3-án hajnalban kiadatott a parancs a Hortra történő visszatérésre, csupán egy kis osztag maradt Hatvanban.

Ezt a parancsot egy félreértés miatt még az előző napon – mielőtt az ütközet kezdetét, majd kimenetelét ismerték volna – írták, és az állt benne, hogy Hatvanon túlra kell felderítést intézni, Hatvant erősebben kell megszállni, mint korábban, és Hortnál kell táborba vonulni.⁴⁹ Amint a főhadiszálláson megtudták az eredményt, azonnal megváltoztatták a parancsot, azonban az elsőt már kiküldték, és a második már Horton talált minket, ezért délután Hortról ismét visszamenetelünk Hatvanba. A beálló sötétedés ellenére négyórányi távolságra Hatvanon túl előre kellett nyomulnunk, és Hatvannál éjjel ütöttünk táborn.⁵⁰

A Görgei helyébe a VII. hadtest parancsnokává kinevezett Aulich tábornok e napon érkezett meg Hatvanba, tábornokának főnökévé, miután Bayer e minőségben a főhadiszálláson maradt, Bezerédy őrnagy⁵¹ nevezetett ki.

Aulich, egy egyenes, becsületes jellem, a katonai tudományokban igen jártas, a tűzben hűvös és jó utasításokat kiadó, a hadseregnél igen kedvelt volt, s örültünk annak, hogy ő a parancsnokunk.

4-én Tápióbiicskénél vívtak csatát, amelyben az I. és a III. hadtest vett részt, s amelynek során az I. hadtestnek hátrálnia kellett, azonban a III. hadtest által támogatva, ismét előrenyomult, a Jellačić⁵² alatti ellenség eléggé rendetlenül vonult vissza.⁵³

Aulichnak, annak érdekében, hogy az ellenséget foglalkoztassa, a VII. hadtesttel és Kmety Patánál álló hadosztályával felderítésre kellett mennie. A Bagra és Aszódra vezető út feléig nyomultunk előre, ahol néhány tiszt az ellenséges előőrsök felé lovagolt, tőlük is több tiszt előrejött, és hosszú időn át igen barátságosan beszélgettek egymással, aztán elváltak útjaik. Aulich tehát elrendelte az előnyomulást, és az ellenséggel több ágyúlövést váltottak, estefelé mindenki visszatért Hatvanba, s az előőrsöket messzire előretolták.

⁴⁷ „A csata alatt pedig Görgeyt Gyöngyösön a hideg kilelte, hogy két órányira a 8 óra folytán tartott irtózatoss ágyútűztől, nem mehetett az ütközetbe; kérték, ne tegyen magán erőszakot, menjen, de ő azt felelé, mit előbbi estén is mondott: Gáspár derék ember s még nem volt alkalma 10 000 főny sereggel csatát önállólágg vezényelni – mutassa meg mit tud, érdemljen ki magának egy tábornokságot, ha bajba jönne, közel vagyunk, majd kivágyuk” – írta Kossuth az Országos Honvédelmi Bizottmányának 1849. április 3-án Jászberényből. Közli: KLÖM XIV. 801. o.

⁴⁸ Ti. mintha mindent Gáspár rendelt volna el. – A fennmaradt hadijelentések nem támasztják alá ezt a megállapítást.

⁴⁹ Ez nagy valószínűséggel Görgei 1849. április 2-án este ¾ 6-kor kiadott parancsa volt, amely Gáspár aznap este fél 10-kor elkezdett, de 11 óra után befejezett jelentése szerint este 11 órakor érkezett meg. Görgei utasítását magyar fordításban közli: *Hermann – Csikány* 1996. 152–153. o. Kivonatos fordításban közli: *Görgey* 1888. II. 74. o. Gáspár jelentését magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 92–93. o.

⁵⁰ Görgei az előbb említett utasítást már az ütközet eredményének ismeretében írta. – Zámberly egyébként április 3-án Hortról küldött jelentést a hadtestparancsnokságnak az előző napi ütközetben magukat kitüntetett személyekről. MNL OL Görgey-lt. Iktatókönyv. №. 736.

⁵¹ Bezerédy Lajos József (1818–1868), cs. kir. főhadnagy, legmagasabb rangja honvéd alezredes, a III. hadtest tábornoki főnöke. Várfogságot szenved.

⁵² Jellačić, Josip, báró (1801–1859; 1854-től gróf), 1848 márciusától Horvátország, Szlavónia és Dalmácia bánja, cs. kir. altábornagy, szeptembertől a horvát–szlavón hadsereg, novembertől az ebből alakuló cs. kir. I. hadtest, parancsnoka, 1849 tavaszán tábornagya, április végétől a déli hadsereg parancsnoka.

⁵³ Az ütközetben a cs. kir. I. (Jellačić) hadtest részéről csak Daniel Rastić vezérőrnagy gyalog-, és Leopold Sternberg vezérőrnagy nehézlovas dandárja vett részt.

Éjszaka jött a parancs, hogy Gáspárt tábornokká és a VII. hadtest parancsnokává nevezték ki, s Aulichnak ismét a II. hadtestet kell átvennie.⁵⁴

Ezáltal örömről és reményességünkről hiábavalóvá vált.

Gáspár igen vitéz, határozott parancsnok volt, azonban semmifajta hadászati ismerettel nem rendelkezett, és lovasdandár parancsnokként mások parancsnoksága alatt jó szolgálatokat tett, azonban hadseregparancsnoknak nem volt alkalmas. – A jövőben meg is mutatta, hogy szabállyal a kezében jó, egyébként azonban aggályoskodó és határozatlan volt.

[A hatvani lovassági ütközet 1849. április 5-én]

5-én az ellenség a maga részéről erős felderítést indított Hatvan ellen, és visszaszorította előőrseinket, erre Gáspár ismét lebontatta a hidat, s megbízott – mivel dandárom gyalogságával éppen én láttam el az előőrsi szolgálatot –, hogy a hidat az utolsó emberig tartsam.

Két órán keresztül álltunk egymással szemben, amelynek során tőlünk néhány tiszt ismét előrelövegolt és az ellenséges tisztekkel beszélgetett, akikhez Liechtenstein herceg altábornagy is oda-jött. Nekem ez túl soká tartott, s azt mondtam Gáspárnak, az ellenség itt csak foglalkoztatni akar minket, s bizonyosan máshová vetette erejét, hogy a tegnapi napot jövátegyje. Gáspár erre előrehozott két osztály Miklós-huszárt⁵⁵ és átküldte őket a vízen.⁵⁶ Figyelmeztettem, hogy ez túl kevés lesz, mert a magaslatok mögött valószínűleg még több csapat állhat; ő még utánuk küldött két osztály Sándor- és egy osztály Miklós-huszárt, azonban előterjesztésem dacára – amelyben még pontosabban megmutattam, hogy Pollák őrnagy a két Sándor-osztállyal már a folyón átkelt, és be kellene várni mindenkit – nem várta meg, hanem utasította az ezen két osztályt vezénylő Görgey Kornél őrnagyot,⁵⁷ hogy nyomuljon előre. Ez a két osztállyal az úttól balra előrenyomult, mialatt az ellenség az út másik oldalán állt. A magaslatra érve több lövedéköt adtak le rájuk, anélkül, hogy találtak volna, erre Görgey őrnagy az egyik osztályt elkanyarította, és átküldte az út két árkán. Az ellenség ekkor már két osztályt, egy osztály Kress-könnýülovast⁵⁸ (olaszok) és egy osztály dzsidást⁵⁹ (lengyelek) mutatva, nyugodtan állva maradt, a másik Miklós-huszár osztály némileg hátramaradt, és még lejjebb ment át a legnagyobb rendben az úton.

Az első osztály az árkon átugratva a legnagyobb rendtelenségbe jött, és azonnal a könnyűlovásokra vetette magát, akik ezen ütközésre meghátráltak. Most azonban a dzsidások a huszárok oldalába nyomultak előre, ezek meghátráltak és erre rávetették magukat a másik huszárosztályra, ezeket is rendtelenségbe hozták, és egy félórás ütközet után, mivel az ellenség még több lovasosztályt, összesen ötöt hozott előre,⁶⁰ így a huszárok vad futásban tértek vissza a folyóig, többen ezen át, ahol nagy erőfeszítéssel összegyűjtöttem, s mivel eközben a többi osztály is beérkezett, előrevettem őket.

Amint láttam, hogy az ütközet rosszul áll, azonnal helyreállítottam a hidat, a tüzéséget készenlétben tartottam, hogy azzal tudjak előnyomulni, és kis gyalogososztágokat küldtem előre, hogy az árkok által fedezve, az ellenséget az üldözésben feltartsák, ami a huszároknak nagyon hasznára vált, mivel az első lövésekre mindjárt nyolc könnyűlovas zuhant le a lováról és az ellenséges lovasság leállította az üldözést.

⁵⁴ Gáspár András vezérőrnagy 1849. április 4-én, Aulich április 5-én hajnalban, fél 4 órakor küldött jelentést az akcióról a hadsereg parancsnokságának. Mindkettőt magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 96–97., 100–101. o. Ezek tanúsága szerint a parancsnokság átadásáról szóló utasítás az aznapi előnyomulás közben érkezett.

⁵⁵ Azaz a 9. (Miklós) huszárezred négy századát.

⁵⁶ Ti. a Zagyván.

⁵⁷ Görgey Kornél (1819–1897), Görgei Artúr unokatestvére, cs. kir. százados a 9. (Miklós) huszárezredben, november 26-tól őrnagy, dandárparancsnok, április 12-től a feldunai hadsereg törzsénél szolgál, július 20-tól honvéd alezredes. Várfogságot szenved.

⁵⁸ A cs. kir. 7. (Kress) könnyűlovas (cheveaulégers, sivalzser) ezredből.

⁵⁹ A galíciai kiegészítésű 1. (Civalart) dzsidásezredből.

⁶⁰ Valójában csak két osztály, azaz négy század ellenséges lovasság vett részt az összecsapásban.

Maga Gáspár is, miután látta, hogy az ütközet rosszul áll, parancsöreivel az üldöző ellenségre vetette magát, s ezáltal megakadályozott egy nagyobb veszteséget. Később úgy nyilatkozott, hogy nagyon sajnálja, hogy nem várta be a többi lovasosztályt.

Amint a csapatokat összegyűjtötték, Gáspár elrendelte az előnyomulást, ekkor sebesen a visszavonuló ellenség után indultunk, azonban már nem tudtuk beérni őt, és egyszer csak Gáspár utánam ugratva odajött és azt mondta: Turánál a bal oldalunkban ellenséges csapatokat észleltek, így visszavonulunk Hatvanba. Ez a hír hamisnak bizonyult, mivel ezek a mi csapataink voltak, amelyek a velünk való összeköttetés érdekében voltak felállítva.⁶¹

Veszteségünk halottakban, sebesültekben és foglyokban 66 fő volt, köztük öt tiszt, kettő közülük meghalt és három ló.

Az ellenség tíz könnyűlovast, öt dzsidást és négy lovat hagyott holtan a csatatéren, azonban később kapott hírek szerint 40 sebesültjét is magával vitte.⁶²

Ez az ütközet a jövődre nézve igen káros hatást gyakorolt huszárainkra, mert mindig különösképpen fel kellett őket lelkesíteni, amikor csak dzsidások mutatkoztak. Ekkor meg kellett tanulniuk, miként kerülhetik ki a lándzsák szúrását, és azután hogyan küzdhetik le a dzsidásokat. Mert a dzsidás csak az első ütközéskor veszélyes, ha már egyszer kivédtek a szúrását, elveszett, mert egyszemélyes harcban a könnyűlovas mindig előnyben van, ellenben a megrettenés nehezen kiállható és sok áldozatba kerül.⁶³

Több ütközetben volt alkalmam ezen fegyver működését látni, és úgy találtam, hogy a dzsidás vagy kozák nem fog ki azon, aki hidegvérű; hátat azonban nem szabad nekik fordítani, mert akkor elvesztünk.

Gáspár már itt megmutatta, hogy nem hadtestparancsnoknak teremtetett, ezért az ütközetért Görgeitől erős megrovást kapott, de aztán ennyiben maradt.

Kmety alezredes Patánál megtévesztette az ellenséget, ez visszavonult Vác felé, és Kmety 5-én este ismét bevonult a hadsereghez.

Éjszaka megjött az indulási parancs. A diszpozícióban kifejezetten ez állt: „a Bagon és Aszódon lévő ellenséget megtámadni, ezen helységeket mindenáron bevenni és az ellenséget üldözni.”⁶⁴

[Az isaszegi csata 1849. április 6-án]

6-án eléggé korán elindultunk. Hatvantól egy órányi távolságra érkezvén, harcrendben vonultunk fel: Kmety az úttól balra, Poeltenberg jobbra, a Kossuth- (korábban Gáspár-)hadosztály mint tartalék. Weissel alezredes⁶⁵ hadoszlopa, amely a gránátos zászlóaljából, egy utászosztályból, egy röppentyű- és két tarackütegből, valamint a főhadiszállásra szolgálattételre vezényelt különböző csapatokból állott, a hatvani átkelő megfigyelésére hátramaradt. A röppentyűket azonban beosztották Kmetyhez.

Az előttünk fekvő vidék túlságosan hosszú ideig tartó átvizsgálása, amely egyébként elég jól áttekinthető volt, túlzottan sokáig feltartott minket. És Bagtól egy órányi távolságra állván, már hallottuk az erős ágyútűzet Isaszegnél – mire Gáspár még elővigyázatosabban nyomultatott előre, s miután türelmetlenségünkben huszárainkat messze előre portyáztattuk, és magunk is velük lova-

⁶¹ Az ütközetre lásd Gáspár jelentéseit, magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 102. és 110. o.; *Görgey* 1888. II. 81–82. o.; *Marzó* 1933. 181–183. o.; *Pongrácz* 1896. 104–106. o.; *Kociczka* 1851. 277–279. o.; *Fischer von Wellenborn* 1897. 143–150. o.; A feldunai hadtest 142–144. és 148–149. o.

⁶² A magyar veszteség 60 halott (közte két tiszt), 40 sebesült, 32 fogoly (közte 1 tiszt); a cs. kir. veszteség 1 fő, 1 ló; sebesültekben 13 fő, 10 ló, eltűntekben 9 fő, 8 ló, összesen 23 fő, 19 ló volt. Windisch-Grätz – Wrtna, Aszód, 1849. április KA AFA II. Armeekorps.

⁶³ Ti. ha a huszárok megijednek a dzsidásoktól.

⁶⁴ Görgei 1849. április 5-én Nagykátán kiadott utasítását magyar fordításban közli: A feldunai hadtest 147–148. o. és *Hermann – Kucza* 2002. 91. o. Az utasításban az üldözésre vonatkozó kitétel nem szerepelt.

⁶⁵ Weissl von Ehrentreu, Johann (1797–1877), cs. kir. főszázados, 1848. október 22-től honvéd őrnagy, 1849. március 7-től alezredes, várfogságot szenved. – Weissl önálló hadoszlopához egy gránátos zászlóalj, egy utászszázad, egy honvéd század, illetve a hadtest tüzér- és löszertartaléka tartozott.

goltunk, hogy még hamarabb jussunk előre, előreugratva jött a táborkari főnök, és megálljt parancsolt, és alig kétórányi menet után pihentette a csapatokat.

Végre Kmety Bag és Poeltenberg Aszód felé nyomult előre.

Az ellenség mindkét települést még gyengén megszállva tartotta, azonban előnyomulásunkra azonnal visszavonult a magaslatokra.

Mialatt Kmety az úton lassan követte, egy csapatot ágyúval felküldött egy magaslatra, s onnan lövette az ellenséget.

Poeltenberg megszállta Aszódot, s mivel semmilyen további utasítása nem volt, pihentetett és Gáspárhoz küldött parancsért.

Ez közben előresietett Kmetyhez, és leállította az üldözést, és Aszódnál és Bagnál tábort veretett, és jelentést küldetett Görgeihez, hogy e két helységet megszállta.⁶⁶

Kmety, Poeltenberg és én győzködtük, hogy mivel a csata a bal oldalunkon még mindig tartott, legalább saját biztonságunk érdekében küldjön egy csapatot a hátráló ellenség, és egy csapatot a csatamező felé. Azonban mindez nem használt, tétlenül állva maradtunk, csupán kis őrsöket állítottunk ki, járőröket küldtünk ki a környékre, akik tömegével hoztak be minden fegyvernemhez tartozó részint szétszört, részint elmaradozó, részint átfálló katonákat, úgyhogy estig mintegy százan voltak, akik mind egy szálig a tiroli vadászokhoz és a honvédszászlóaljukba beálltak.

Délután visszajött a Gáspár által Görgeihez küldött parancsörtsiszt, és meghozta a megnyert csata örömteli hírért, és Görgei egészen ironikus sajnálatát, hogy a VII. hadtest abban nem tudott részt venni.⁶⁷

Gáspár tartotta magát a parancs betűjéhez, és nem az az ember volt, aki saját feje után bármit képes tenni, s táborkari főnöke sem bizonyult alkalmasnak e tisztségre.⁶⁸

Ha Gáspár üldözte volna az ellenséget, a harcoló hadsereg hátában jelentünk volna meg, és komoly zavart okoztunk volna, valószínűleg elszorítottuk volna visszavonulási útvonalától, s mivel ez ellenséges csapatok már igen ingadozóak voltak, előnyomulásunk által egy olyan döntő csatát vívhattunk volna, hogy nem lett volna többé szükség a nagysallói és komáromi csatákra.

6-án tétlenül állva maradtunk, és 7-én a VII. hadtest Gödöllőre nyomult előre, a többi hadtestek pedig némileg üldözték az ellenséget.

Mialatt a hadtest előrenyomul, én dandárommal Ikládnál álltam fel, hogy ha az ellenség Vác felől diverziót akarna tenni,⁶⁹ feltartóztassam őt, délután azonban Mácsára vonultam és ott tábort ütöttem.⁷⁰

Kossuth elnök előnyomulásunk hírére Tiszafüredről, ahol tartózkodott, előresietett és Gödöllőre érkezett.⁷¹

A hadsereg sikeres előrehaladásán örvendezve, mindenfelé dicséző magasztalásokat tett, és záporoztak a kinevezések, kitüntetések stb., és valószínűleg a gödöllői kastély azon szobájában,

⁶⁶ Görgei azt írja emlékiratában, hogy amikor Kókáról megindult a csataterre, egy, a VII. hadtesttől érkező huszártiszt (Katona Tamás kutatásai szerint Fekete Lajos, a 9. huszárezred főhadnagya) azt a – nyilván szóbeli – jelentést hozta, „hogy az ellenség a Galga-vonalat kardsapás nélkül feladta, s a VII. hadtest Gödöllő felé tart.” Görgei ezek után biztosra vette a győzelmet, hiszen úgy vélte, hogy négy hadteste mindegyikét harcra veheti aznap. Sőt, a továbbiakban egész haditervét erre építette; ezért utasította Damjanichot, hogy szorítóközön elfoglalt állásának tartására, s ezért akarta Klapka és Aulich hadtestével Gödöllő felé szorítani az ellenséget. *Görgey* 1988. I. 455., 460–461., 465., 499. o. és II. 10–11. o.

⁶⁷ Ez a levél nem ismert.

⁶⁸ A hadtestnél történetekre lásd Bezeredy Lajos őrnagy április 8-i összefoglaló jelentését, magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 110–111. o.; *Thurzó* 1888. 117–119. o.; *Görgey* 1888. II. 98–103., 112–121. o.; *Pongrácz* 1896. II. 107. o. Maga Gáspár 1862-ben is azzal mentette magát, hogy a diszpozícióban kijelölt aznap feladatát betű szerint teljesítette. Közli: *Hermann* 2005. 171–173. o.

⁶⁹ Vácott ekkor az Anton Csorich altábornagy vezette cs. kir. II. hadtest csapatai állomásoztak, amelyeket Windisch-Grätz az isaszegi csatát követően visszavont Pest előterébe.

⁷⁰ Zámbelly április 7-én Mácsáról jelentette a hadtestparancsnokságnak, hogy az ellenség mindenholnan visszavonul, és talán Szirákon áll. Április 8-án azt tudatta, hogy az ellenség Tótyörknél a Galgán hidat veretett, s hogy ő egy tisztet bízott meg annak lebontásával. MNL OL Görgey-lt. Iktatókönyv. №. 759. és 761.

⁷¹ Kossuth április 6-án Szentmártonkátáról érkezett Gödöllőre.

ahol előző éjszaka Windisch-Grätz herceg⁷² aludt, és Kossuth is megágyaztatott magának, jutott a Függetlenségi Nyilatkozat nagy, de szerencsétlen gondolatára. Debrecenbe való visszatérése után azonnal eszközölte is azt.⁷³

A Közlönyben, a hivatalos lapban röviddel az itt leírt események után megjelent Kossuth egy kiáltványa, amelyben Görgei és a hadsereg szolgálatait a legszebb fényben ábrázolta, mások mellett Görgeiről ezt mondta: „Görgei azon ember, akibe a nemzet bizalmát, reményét helyezheti, ő az, aki azt meg fogja menteni” stb.⁷⁴

Kossuth és mi mindannyian tévedtünk, és rövidesen már tudatában voltunk annak, hogy Görgei becsvágya egészen rossz fordulatot vett. Megsértett büszkeség, saját véleménye szerint nem eleendőképpen körülhízelgett becsvágy az emberiség szörnyetegét csinálta ebből az emberből, aki Európát átalakíthatta volna. Amíg csak egyetlen igaz magyar lélegzik, átkozni fogja Görgei Artúrt, a világnak meg kell őt vetnie.

Kossuth nem rendelkezett azzal a tulajdonsággal, hogy az embereket kiismerje; ha valaki kormányozni akar, az embereit is ismernie kell. Azonban azt, aki svádája révén meg tudta őt nyerni, alkalmazta, a szerényebb háttérben maradt, átléptek rajta, és így történt, hogy igen sok jó és képzettség egyéniség háttérbe szorított, ezzel szemben sok hozzá nem értő magas méltósággal ruházott fel. És ezen háttérbe szorítottak közül némelyek hosszú várakozás után végül elhagyták a szolgálatot, és a haza sokat veszített.

Ha Kossuth kevésbé hallgatott volna beképzelt emberek, köztük oktalan nőszemélyek befolyására,⁷⁵ Magyarország másként végezte volna.

Kossuthnak jó szíve volt, és ez volt az ő és a haza szerencsétlensége.

8-án a VII. hadtest Főtra ment, én pedig oldalfedezetként Csomádra, a többi hadtest megszállta Gödöllőt, Kerepest, Mogyoródot, Pécelt.

Hogy megtudjam, milyen erős a Vácott lévő ellenség, kiküldtem álrühában Thill tizedest a Sándor-huszároktól, éjszaka visszatért egy, az ellenséges előőrsoktól eltulajdonított lovon, és hírt hozott, miszerint ott két dandár található, s hogy miként és hol állottak fel.

9-én hajnalban Főtra vonultam. Alighogy megérkeztem, riadóztattak. Kiderült azonban, hogy csupán erős ellenséges járőrök mutatkoztak Palotánál. A huszárok ez alkalommal egy egész vadászszakaszt és horvátokat ejtettek foglyul a faluban. A fegyverek igencsak hasznára váltak a vadászainknak.

9-én délután a VII. hadtest egy osztag Főton történő hátrahagyása után Dunakeszire vonult és itt est felé tábort ütött, és Pest és Vác felé előőrsoket állított ki.

Az I. és a III. hadtest pedig Vác felé, Veresegyházára vonult.

Aulich a II. hadtesttel Cinkotánál foglalt állást, és vele Asbóth ezredes,⁷⁶ néhány reguláris egységből, valamint gyalogos és lovas nemzetőrségből álló kis hadtestével, hogy a vasútvonalon Üllőtől Pest felé működjön.

⁷² Windisch-Grätz, Alfred zu, herceg (1787–1862), cs. kir. altábornagy, csehországi főhadparancsnok, 1848 októberétől tábornagy, 1849 áprilisáig az itáliai kivételével minden cs. kir. haderő parancsnoka.

⁷³ „Késő éjjel van, s én fáradtan, de nyugodt kebellemel azon nyoszolyában hajtom álomra fejemet, melyből ma reggel riadva szökött ki Windisch-Grätz – futásban keresve menedéket az igazságos Istennek, hadseregünk vitézségében nyilatkozó bosszúja elől” – írta Kossuth április 7-én Gödöllőről az Országos Honvédelmi Bizottmányynak. Közli: KLÖM XIV. 839. o.

⁷⁴ Kossuth ilyen szövegű kiáltványa nem ismert. Zámberly talán a Kossuth 1849. április 7-én a dányi főhadiszállásról az Országos Honvédelmi Bizottmányynak küldött jelentésére gondol, amelyben a OHB elnöke így fogalmazott: „Görgei fővezér előtt tisztelettel kell meghajolni minden hazafinak, mert nem hiszem, hogy a história példát mutasson fel, miként egy fővezér, a vezérnek nagy kötelességeit, s a minden veszélyes pontoni jelenlétet, a rettenthetlen közkatona kötelességével nagyobb mértékben teljesíthette volna, mint Görgey a tegnapi napon.” Ezt a jelentést az OHB közzétette a Közlöny április 10-i számában. Közli: KLÖM XIV. 838. o.

⁷⁵ A kortársak egy részének meggyőződése volt, hogy Kossuth döntései mögött a felesége és egyéb nőronai által alkotott „asszonyi kamarilla” hatása áll. A kutatás nem igazolta ezt a híresztelést.

⁷⁶ Asbóth Lajos (1803–1882), kilépett cs. kir. százados, 1848-ban nemzetőr őrnagy, 1849. január 26-tól honvéd alezredes, Debrecen katonai parancsnoka, majd egy önálló hadosztály parancsnoka, április 18-tól honvéd ezredes, május 23-tól a II. hadtest parancsnoka. Görgei június 20-án leváltja, július 9-től a tartalék hadosztály, majd hadtest parancsnoka. Várfigságot szenved, 1862-től az osztrák titkosrendőrség besúgója.

Asbóth fiatal csapataival néhány szerencsés ütközetet vívott, melyek során a lovas nemzetőrség igen derekasan viselkedett.⁷⁷

10-én minden Pest körül felállított csapat e város felé nyomult előre, hogy tüntessen. Mind hevesebb ágyútűz támadt, két óra felé az ütközet megszakadt, s mindenki visszavonult, az ellenségtől nem üldöztetve, a táborába.⁷⁸

Ez idő alatt Damjanich és Klapka Vác ellen nyomultak előre, rohammal bevették, melynek során az ellenséges parancsnok, Götz tábornok⁷⁹ egy gránátszilánktól súlyosan megsebesülten fogóságba esett, s röviddel utána meghalt.

Ha az I. hadtest megkerülésre kijelölt része korábban megérkezik, s ha nem hagyja magát megtevesztetni egy saját maga által kiküldött, ellenségnek tartott egység által, elvágták volna az ellenség útját Vácotól és annak meg kellett volna adnia magát.

Vác bevételeét követően az ellenséget alig negyedóránnyira üldözték, aki szerencsésen megmenekült a hegyen és az Esztergomba⁸⁰ vezető úton át.

Az ellenség nem tudván a váci esetről, miután a tüntetés után ismét visszavonultunk a táborba, egy csapatokkal megrakott gőzhajót küldött fel, ár ellenében. Én voltam a táborügyeletes, jelenteték nekem, én azonnal a Duna parton rejtve felállított két löveghez lovagoltam, és rögtön néhány oly szerencsés lövést tettem, hogy a hajó azonnal megfordult, azonban súlyosan megsérülve, a túlsó parton lehorgonyzott, ahol is a csapatok kiugráltak.⁸¹

11-én ismét valamennyi csapat tüntetett Pest felé, az ágyúharc e napon még keményebb volt, és honvédjeink és huszáraink azt hívták, hogy a parancsnokoknak nincs merszük Pestet elfoglalni, néhány helyen maguktól merészen törtek előre.

Kmety, aki a legszélső jobbszárnyat alkotta, szintén hagyta elragadtatni magát, megtámadta Kerepesnél az Ördögmalmot és itt tört előre. Az ütközet ismét félbeszakadt, s mindenki tábort ütött.⁸²

Este jött a parancs, hogy a VII. hadtest éjjel 11 órakor Vácra vonuljon el, azonban hagyjon hátra embereket a tábortüzek táplálására.

A Nádor-huszár osztálynak⁸³ pedig Palota előtt kellett előőrsöket kiállítania, és az ellenség előnyomulása alkalmával Főton át Gödöllőre visszavonulnia.

12-én hajnali 5 órakor érkezünk meg Vácra és tábort ütöttünk, 13-án ott maradtunk.

Az I. és III. hadtest két oszlopban vonult előre, hogy az Ipolyságon át elérje a Garamot.

12-én délután Görgei és minden szolgálót nem tevő tiszt jelenlétében teljes katonai tiszteletadással temették el az elhunyt ellenséges tábornokot, Götzöt.

E napon Bezerédy helyett engem neveztek ki a VII. hadtest tábornoki főnökévé.⁸⁴

14-én a VII. hadtest megindult a Garam felé.

Annak érdekében, hogy az ellenséget megtévesszük és foglalkoztassuk, a Kmety-hadosztályt Vácot hátrahagytuk, amely azt a megbízatást kapta, hogy Pest felé portyázzon és az ellenséget nyugtalanítsa, ugyanígy Aulichnak és Asbóthnak minden nap tüntetnie kellett. Ez alkalommal

⁷⁷ 1849. április 11-én és 12-én. Az utóbbiról szóló hadijelentését magyar fordításba közli: *Böhm – Farkas – Csikány* 1998. 112–113. o., német eredetiben: Von der Revolution 331–332. o.

⁷⁸ A VII. hadtest aznapi mozdulataira lásd Gáspár és Bezerédy Lajos őrnagy aznapi jelentéseit, magyar fordításban közli őket: *Hermann* 2005. 119–121. o.

⁷⁹ Christian Götz (1783–1849), cs. kir. vezérőrnagy, dandárparancsnok, 1849. április 10-én helyettes hadosztályparancsnokként halálosan megsebesül a váci ütközetben.

⁸⁰ A szövegben névelő nélkül „Gran” szerepel. Miután azonban Esztergom a Duna jobb, Vác pedig a bal partján található, Vácra nem vezetett közvetlen út Esztergom felé, csupán Párkányba, ahonnan hadihídon lehetett átkelni Esztergomba. Így az is elképzelhető, hogy Zámbelly a szövegben nem Esztergomra, hanem a németül szintén Gran-nak nevezett Garamhoz vezető országuóra gondolt.

⁸¹ Ezt megerősíti Bezerédy Lajos őrnagy aznapi jelentése, magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 121. o.
⁸² A VII. hadtest aznapi mozdulataira lásd Gáspár aznapi és Bezerédy Lajos őrnagy április 12-i jelentéseit, magyar fordításban közli őket: *Hermann* 2005. 125., 127–128. o.

⁸³ A 12. (Nádor) huszárezred két századának, amelyek a Kmety-hadosztályban szolgáltak Virágh Gedon százados parancsnoksága alatt.

⁸⁴ Lásd erre Görgei e napon Vácot kiadott napiparancsát: HL Görgei napiparancsa.

Aulichnak és Asbóthnak mintegy 100 halottja és sebesültje volt, a VII. hadtest az erős ágyútűz dacára csak két lovat veszített.⁸⁵

Bal oldalunk fedezésére kiküldték Horváth alezredest⁸⁶ egy osztály Miklós-huszárral, egy Wasa-zászlóaljjal⁸⁷ és két ágyúval a Duna mentén a Garamhoz,⁸⁸ valamint 16-án Szántóról egy portyázó különítményt a bányavárosok átfésülésére Görgei Ármin őrnagy – a tábornok bátyja – parancsnoksága alatt.⁸⁹

Mielőtt a VII. hadtest elhagyta volna Vácot, jött a jelentés, hogy a szemben lévő szigeten elleneséges csapatok találhatók. Evégett kiküldték Liptay alezredest, ott azonban jóval kevesebbre talált és ezeket foglyul ejtette.

Az I. és a III. hadtest 16-án elérte a Garamot, s elkezdtek Szecsenél és Újbarsnál két hidat verni.

A VII. hadtest egy éjszakai erőltetett menettel 16-áról 17-ére virradó éjjel Füzesgyarmatra⁹⁰ érkezett és mindjárt hajnalban az utászokat a fedezetként szükséges csapattal együtt Szentgyörgyre⁹¹ küldték hidat verni.

A három hadtestnek semminemű hídveréshez szükséges anyaga nem volt, így egy egész nap elment, amíg a környező helységekből az ehhez szükséges anyagot összegyűjtötték.

17-én tutajok segítségével megkezdődött Szentgyörgynél a hídverés.

A Garam nagyon duzzadt és sebes volt, ezért a hídverés igen lassan haladt, és különösen azért, mert nem volt kéznél elegendő anyag, különösen tutajok nem, és ez utóbbiakat előbb Kálnáról le kellett hozni, valamint utászaink az éfféle munkában még nem voltak elég jártasak.

Az előttünk lévő terep megfigyelésére csónakokon egy század vadászt és egy század Ernőgyalogságot⁹² küldtem át, amelyek megszállták Verzelét, itt ellenséges lovasságra bukkantak, ez azonban a csapatok közeledtekor azonnal visszavonult Esztergom felé.

A három ponton történő hídverést nem zavarta semmi.

A terep számunkra nagyon kedvezőtlen, az ellenség számára igen kedvező volt. Ugyan az elleneséges parancsnok csupán egy kevéssé jobb körültekintése esetén soha nem kelhettünk volna át a folyón, azonban előnyomulásunk hírére az ellenség minden ponton visszahúzódtott a Garamtól. És az volt a különös, hogy mi a Garam mentén fel-, az ellenség lefelé vonult, alig ágyúlövésnyi távolságra egymástól, és mindenfelét átkiáltottunk a folyó fölött úgy, mintha a két csapat egyáltalán nem volna ellenség.

18-án a VII. hadtest megszállta Zsemléret, Szentgyörgyöt és Fegyverneket, hogy a hídverés védelmét jobban ellássa, valamint hogy a híd bevezése után azonnal átkelhessen rajta.⁹³

⁸⁵ Az 1849. április 21-én Kőbánya és Rákoskeresztúr között vívott ütközetben a hadosztály 19 halottat és 63 sebesültet veszített. Asbóth és Aulich jelentéseit az ütközetről közli: Von der Revolution 350–353. o. A főváros előtti harcokra lásd: *Lázár* 2002.

⁸⁶ Horváth János (1815–1875), cs. kir. százados a 9. (Miklós) huszárezredben, 1848. december 18-tól honvéd őrnagy, 1849. február 2-től alezredes, április 21-től egy különítmény parancsnoka, július 10-től ezredes. Várfogságot szenved. 1869-től honvéd ezredes a m. kir. honvédségnél.

⁸⁷ A 60. (Wasa) gyalogezred I. zászlóaljával.

⁸⁸ Görgei április 12-én Vácot kiadott, 265/v. számú utasításának Albrecht Vilmos őrnagy által készített fogalmazványát lásd HL 1848-49. 21/222. Közli: *Rupprecht von Virtsolog* 1871. 325. o.

⁸⁹ Görgey Ármin őrnagy (1812–1877), különítménye hat század gyalogságból, egy szakasz utászból, egy század huszárból és két hatfontos lövegéből, összesen 758 főből és 123 lóból állott. Gáspár András április 16-án Magyarádon kelt jelentése szerint a német légió, 14. honvéd zászlóalj egy százada, egy szakasz utász, a 9. (Miklós) huszárezred Sélyi százados vezette század, Csaplovitz hadbíró és Gere 9. huszárezredi főorvos alkotta a különítményt. Magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 139. o.

⁹⁰ Hontfüzesgyarmatra.

⁹¹ Garamszentgyörgyre.

⁹² A 48. (Ernő) gyalogezred 3. zászlóaljából.

⁹³ Gáspárnak és Zambellynek a hídveréssel kapcsolatos jelentéseit magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 141–148. o.

[A nagysallói ütközet 1849. április 19-én]⁹⁴

19-én reggel 8 óra a hidat, amelyből az éjszaka folyamán a vágató víz egy darabot leszakított, teljesen helyreállították, és a Poeltenberg-hadosztály azonnal átkelt rajta, amikor egyszer csak Nagysalló környékéről ágyúdörgést hallottunk.

Gáspár és én azonnal a hídnál termettünk, és az egész lovasságnak valamennyi üteggel át kellett kelnie a hídon.

Ekkor jött Wysocki ezredestől⁹⁵ is a felhívás, hogy siessünk a segítségére, mivel túl gyenge ahhoz, hogy az ellenségnek ellen tudjon állni.⁹⁶

Hamis hírek által elringatva, az I. és III. hadtest egészen kedélyesen vonult aznapi kijelölt állásába, Nagysallóra és Málasra. A poggyászok, élelmiszeres szekerek nagyszámú siserehaddal előrementek, hogy az elcsigázott csapatok elől a legjobb [szállításokat] elfoglalják. Ezek észrevették az ellenséget és meghozták az első híreket annak előnyomulásáról. Ekkor a csapatok előresiettek, azonban az ellenség Nagysalló előtt már harcrendben állt.

Czillich alezredes⁹⁷ dandárja volt az első, amely a csataterre érkezett, és amely egy órán keresztül egyedül foglalkoztatta az ellenséget, amíg a többi csapat megérkezett.

Az I. hadtest jobbra fejlődött fel, a III. pedig ettől balra és egyre erősebben folyt az ágyúharc.

A folyó másik oldalára érve felismertem, merre kell irányítani menetünket, és mivel Gáspár a menet siettetése érdekében a folyó túloldalán maradt, a Liptay-dandárt egy osztály Sándor-huszárral az úton Zselizre küldtem oldalunk fedezetére, egy osztály⁹⁸ gyalogság a hídnál maradt fedezetként, és a teljes lovasságot a lovas- és gyalogütegekkel ügetésben az irányt Nagysallótól balra véve előreküldtem. A gyalogságnak ugyanezen irányba kellett előnyomulnia oly gyorsan, ahogy csak lehet.

Nagysalló közelébe érve láttuk, hogy az ellenség még mindig szilárdan tartja magát a faluban, erre mindkét lovasüteget még gyorsabban előreküldtem, és a falut és a helység mögött álló csapatokat lövettem. Mire odakeveredtem, gyalogságunk már elfoglalta a falu felét, lövetésem hatására az ellenséges csapatok egyre inkább kivonultak a községből, és derék zászlóaljaink, különösen a 3. és 9.,⁹⁹ a Schwarzenberg-gyalogság 3. zászlóalja¹⁰⁰ folyamatosan rohantak utána. A községért folyó harca legerősebb tüzelés dacára két óra hosszat tartott.

A VII. hadtest gyalogsága végül nagy időközökkel érkezett meg. Waldberg őrnagy¹⁰¹ dandárja a Kossuth-hadosztályból volt az első, s én az ellenség leghevesebb ágyú- és rőpentyűtüze dacára

⁹⁴ Az ütközetre lásd: *Görgey* 1988. II. 30–34. o.; *Marzso* 1933. 183–185. o.; *Görgey* 1888. II. 164–169. o.; *Pongrácz* 1896. II. 123–130. o.; *Wysocki* 1993. 62–63. o.; *Klapka* 1986. 217–222. o.; *Sáfrány* 1941. 53–55. o. A feldunai hadtest 229–235. o.; Wohlgemuth, Klapka és Damjanich hadjelentéseit közli: Von er Revolution 345–349. o. Nagysándor Józsefét és Klapkát magyar fordításban közli: *Böhm – Farkas – Csikány* 1998. 118–121. o. Gáspár aznapi intézkedéseit és április 23-i hadijelentését közli: *Hermann* 2005. 149–151., 163–164. o. Görgei két jelentését közli: *Hermann* 2001. 314–317. o.

⁹⁵ Wysocki, József (1809–1873), lengyel emigráns, a magyarországi lengyel légió egyik szervezője, 1848. november 18-tól honvéd őrnagy, 1849. január 13-ól alezredes, februártól hadosztályparancsnok a bánági, majd a részben ebből alakuló III. hadtestben. Március 8-tól ezredes, május 6-tól vezérőrnagy, a lengyel légió parancsnoka, 1849. júniusától a felső-magyarországi hadsereg parancsnoka. Emigrál.

⁹⁶ Wysocki a III. hadtest Kiss Pál és Leiningen-Westerburg Károly vezette dandárjaiból álló hadosztály parancsnoka volt. A segítségkérés tényét ő maga is említi emlékiratában. *Wysocki* 1993. 62. o.

⁹⁷ Czillich Ede (1812–1872), cs. kir. alszázados, 1848. október 1-jétől főszázados a 60. gyalogezred 3. zászlóaljában, decembertől a zászlóalj ideiglenes parancsnoka, 1849. február 9-től őrnagy. Április 7-től alezredes, dandár-, április 30-tól hadosztályparancsnok a III. hadtestben. Június 26-tól ezredes, július 17-től szolgálaton kívül. Várfogságot szenved.

⁹⁸ Azaz két század.

⁹⁹ Honvédzászlóalj.

¹⁰⁰ A volt cs. kir. 19. (Schwarzenberg) gyalogezred 3. zászlóalja. Az ezred két másik zászlóalja nem itthon állomásozott.

¹⁰¹ Waldberg Károly (1797–1884 után), kilépett cs. kir. őrnagy, 1848. szeptember 27-től honvéd őrnagy, a 15. honvéd zászlóalj parancsnoka, 1849. január 22-től dandárparancsnok a feldunai hadtestben, május 1-jétől alezredes, június 2-től ezredes, a hadügyminisztérium tábornoki osztályának vezetője. Várfogságot szenved.

a protestáns temetőben kiszedtettem a sírok fejfáit és azokkal egy előttünk lévő mély árkot, amely gátolta előhaladásunkat, Waldberg emberei által feltölttettem.

Miután az égő falu már bevétellett, az I. és III. hadtest lovasságának egy része egyszer már megpróbált, Nagysándor tábornok¹⁰² vezényletével tüzelésünk fedezete alatt egy megkerülést az ellenség jobb oldalába, azonban visszafordult. Ekkor Gáspár Poeltenberg ezredes vezetésével hat osztály huszárral, egy lovasüteggel hajtatta végre ezt a megkerülést, mire Nagysándor lovasságával ismét előre jött a megkerülésre, és Poeltenberggel együtt megtette azt.

Nagysándor erősen balra tartva és az ellenség elől egy domb által fedve Nagymálason át ment, és csak Farnádnál tűnt elő ismét.

Hogy az ellenséget, amely a község végénél még tartotta magát [elűzze¹⁰³], Gáspár most a Waldberg-dandárt Nagysallón át előreküldte, hogy támadja meg az ellenséget. Néhány szerencsés ágyúlövés elűzte a röppentyűket, és Waldberg megérkezésekor az ellenség teljesen elhagyta a községet.

Időt hagyunk Nagysándornak, és nem üldöztük azonnal az ellenséget, amely ezáltal lélegzethez jutott és jól használta fel az időt, és a főcsapatával szerencsésen megmenekült.

Amint ezt láttuk, gyorsan utána vetettük magunkat. Gáspár a gyalogsággal a magasatokon át Kismálas felé nyomult előre, én a többi hadtesttel való összeköttetés végett egy gyalogüteggel és egy lovasszázaddal az út mellett maradtam. Előrenyomulás közben elcsíptem két zászlóaljat, amelyek az erdőből jöttek ki és Kismálasnak tartottak, ezeket azonnal lövtem, szétszórta és vad menekülésben futottak a községbe, amelyben egy ellenséges egység állt röppentyűkkel és Gáspárt lötte. Én gyorsan követtem őket, amikor is Gáspár megparancsolta nekem, hogy ne nyomuljak tovább előre, amíg nincs a helyszínen, amelynek az volt a következménye, hogy az ellenség összegyülekezhetett, elérte a falut, az ott álló ellenséges egységgel egyesült, és visszavonulását rendben folytatta.

Előnyomulásom közben egy lovasüteg és két szakasz Ferdinánd-huszár¹⁰⁴ csatlakozott hozzám a III. hadtestből. Később ezen hadtest más zászlóaljai is megérkeztek, és miután a tüzelés alapján láttam, hogy az ellenség egy része a szőlőhegyek felé vonul vissza, azonnal arra is irányítottam ezen csapatok menetét. Ekkor jött Wysocki ezredes, ezen csapatok parancsnoka, kérte a huszárszázadomat, mert neki a fél század Ferdinánd-huszáron kívül nem volt lovassága, így hát neki adtam, és ő továbbisietett a szőlőhegyek felé az ellenség üldözésére.

Gáspár Málásra érkezett, s én az üteggemmel oda-, és aztán rögvést a menekülő ellenség után siettem.

Gáspár reám várt, előtte azonban az ellenséget Málás felé nem túl gyorsan követve, nem vetette magát utána, így ez összegyülekezett és utóvédjét Farnádnál állította fel. Sőt, a lovasság leszállt a lováról. Ekkor egyszer csak megjelent e községnél Nagysándor; és Poeltenberg túl korán lövette az ellenséget, mire az ellenséges főcsapat, amely Farnád mögött állt, lovasságunkat szintén erősen lötte. Erre az kénytelen volt visszavonulni a lövések hatóköréből.

Az ágyúkkal és az egy lovasszázaddal gyorsan utána siettünk és Farnádnál utolértük az ellenséget, a lovasságuk – Mengen-vértesek¹⁰⁵ – átgázolt a saját gyalogságukon, és rettenetesen nézett ki e helyen, mert letaposva feküdtek gyalogosok, lovasok és lovak, golyók által széttépve, egymással keveredve, szertesét. A szegény gyalogosok által a vértesekre szórt átkokat szörnyű volt hallani.

Nagysándor a saját lovasságával a községen át sietett az ellenség után. Poeltenberg megállt, hogy Gáspár parancsát bevárja, én azonban magamhoz vettem három század huszárt és szétszórta két zászlóaljat és egy vértes csapatot, amely a Farnádnál lévő magaslatokra futott, hogy az erdőbe meneküljön. Hozzá még alig kétszáz lépésnyire voltam a gyalogságtól, amint egyszer csak

¹⁰² Nagysándor József (1804–1849), kilépett cs. kir. százados, 1848. június 19-től nemzetőr őrnagy, november 1-jétől alezredes, egy, többnyire nemzetőri alakulatokból álló dandárral Temesvár környékén működik. 1849. január 25-től ezredes, hadosztályparancsnok a bánági, majd a III. hadtestnél. A tavaszi hadjáratban a főszereg lovassági parancsnoka, április 7-től vezérőrnagy, a hónap végétől az I. hadtest parancsnoka. Az aradi vértanúk egyike.

¹⁰³ A tagmondat eredetijében nincs ige, de ez a kiegészítés tűnik logikusnak.

¹⁰⁴ A 3. (Ferdinand d'Este) huszárezredből, amely a III. hadtestben szolgált.

¹⁰⁵ A cs. kir. 4. (Mengen) vértesezed.

hátról a fejünk fölött golyók csaptak le rájuk. A huszárok visszahököltek, és én láttam, hogy Kossuth, gyalogságát maga mögött hagyva, elcsípett egy ráérősen álló úteget, és fejünk fölött a menekülő ellenségre lövetett vele.

A huszárok azonnal egyszerre csak mind oldalvást nyomultak, s még mielőtt Kossuthal leállítathattam volna a tüzelést és a huszárokat összegyűjthettem volna, a gyalogság sikeresen az erdőbe menekült, e csapatból csupán egyesével fogtunk el többeket egymás után, azonban egy völgyhasadékban gyalogságot vettem észre. Jeney százados¹⁰⁶ alatt egy lovasszázadot odaugrattattam, és mintegy háromszáz fő azonnal letette fegyverét úgy, hogy ezen három lovasszázaddal mintegy négyszáz főnyi foglyot ejtettem.

Ha Kossuth nem olyan elhamarkodott, valószínűleg az egész csapatot elfogom, mivel a gyalogság már kezdte elhagyni a fegyvereit.

Egészen közélről meg tudtam figyelni ezt a csapatot, s az ellenséges csapatok szégyenére kell mondanom, hogy nem egy tisztet lehetett hátul látni, hanem valamennyi megpróbált olyan gyorsan, ahogy csak lehet, elmenekülni, és a legénységet sorsára hagyta, amely úgy futott, mint egy csapatnyi fogolymadár. Én azonnal azt mondtam nekik: „Hol vannak a tisztjeitek?” – mire többen rusztikusan annyit mondtak: „Flicklich” – azaz, elfutottak, s méghozzá derekasan menekültek.

Magában a faluban is csaknem minden házból tömegével hozták elő az elrejtőzött gyalogosokat és vérteseket is úgy, hogy egyedül a hadtest 800 főt, köztük két tisztet ejtett foglyul.

Az erdőbe nem tudtam a lovassággal utánuk menni, ezért visszanyargaltam, hogy Gáspárral a továbbiakat megbeszéljem, amikor hallottam, hogy Nagysándor már abbahagyta az üldözést és visszafelé jön. Kértem Gáspárt, hogy parancsolja meg azt¹⁰⁷ Nagysándornak, ő ezt nem akarta. Így a további üldözés és ezáltal az ellenség teljes megsemmisítése abbamaradt, mivel az minden irányba menekült, és nem állt meg előbb, mint amikor a Nyitra mögött volt, ahol a csapatok némi-leg összegyűlekeztek és pihentek, és aztán a Vág mögé vonultak vissza.

Klapka kemény küzdelem után a lovassággal utánuk mentem, ezért visszanyargaltam, hogy Gáspárral a továbbiakat megbeszéljem, amikor hallottam, hogy Nagysándor már abbahagyta az üldözést és visszafelé jön. Kértem Gáspárt, hogy parancsolja meg azt¹⁰⁷ Nagysándornak, ő ezt nem akarta. Így a további üldözés és ezáltal az ellenség teljes megsemmisítése abbamaradt, mivel az minden irányba menekült, és nem állt meg előbb, mint amikor a Nyitra mögött volt, ahol a csapatok némi-leg összegyűlekeztek és pihentek, és aztán a Vág mögé vonultak vissza.

Ha Nagysándor és Poeltenberg előrébb haladt volna, kiterjeszkedvén a menekülők nagy részét elfoghatták volna.

A VII. hadtest gyalogsága mindig olyan gyorsan vonult, hogy közvetlenül a lovasság mögött érkezett meg, csaknem mindig ott voltak, és minden csapat mindig olyannyira égett a továbbnyomulás vágyától. Azonban sem Nagysándor, mint idősebb tábornok,¹⁰⁸ sem Gáspár nem értett az előny felhasználásához, hanem sajnos ismét a kiadott diszpozíció holt betűjéhez tartották magukat, ahol ez állt: „Ha az ellenség előnyomulna, vissza kell vetni, és a csapatok Nagysallót és Málást szállják meg, a VII. hadtest Zselizre megy” stb.¹⁰⁹

Ezért a csapatok kitűzött állomásaikra mentek vissza, és az ellenséget futni hagyták.

Ezt a hibát Görgei nem másként, mint így róta meg a napiparancsban: „A lovasság mindig egyesülten működik és az üldözést nem hanyagolja, nehogy ismét az az eset forduljon elő, mint a nagysallói csatában, hogy Nagysándor gyenge üldözése révén az ellenség elmenekült.”¹¹⁰

Görgei főhadiszállása 19-én Léván volt, az ágyúörgés hallatán egy magaslatra ment fel, és úgy vélte, ez csak egy kis összecsapás, s miután egyetlen hadtesttől sem kapott jelentést, e hitében

¹⁰⁶ Jeney Károly (1811–1886), cs. kir. főhadnagy a 4. (Sándor) huszárezredben, 1848. október 19-től al-, majd 1849. január 9-étől főszázados. A 4. század parancsnoka, a tavaszi hadjáratban osztályparancsnok ezredében. Várfogságot szenved.

¹⁰⁷ Ti. az üldözést.

¹⁰⁸ Nagysándor rangban fiatalabb volt Gáspárnál, ugyanis Gáspár április 4-én, Nagysándor pedig április 7-én kapta meg a vezérőrnagyi kinevezését.

¹⁰⁹ A főszereg 1849. április 19-re kiadott diszpozíciója nem ismert. A Gáspár által április 18-án kiadott, 19-re szóló diszpozíció nem számolt összecsapással, de a hadtest főhadiszállását, a Kossuth-hadosztályt és a Weissl-hadoszlopot valóban Zselizre, míg a Poeltenberg-hadosztályt Szodóra és Mikolára rendelte. Magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 149. o.

¹¹⁰ Az említett napiparancs nem ismert, sőt, Görgei április 29-én az április 26-i komáromi csata kapcsán április 29-i napiparancsában úgy fogalmazott, hogy „a sarlói diadalmas nap megismétlése egyedül a két hadtest lovasságának energikus fellépésétől függött...” Magyar fordításban közli: *Görgey* 1888. II. 243–244. o.

megerősödött. – Mi azonban az ütközet hevében teljesen elfeledkeztünk erről, s mivel Görgei nem jelent meg, ez Málasnál feltűnt nekem, és Gáspár egy tisztet küldött a jelentéssel Lévára. Az azonban már nem találta ott Görgeit, hanem, mivel a tüzelés folytatódott, Görgei kíséretével Zsemlérré lovagolt, és kedélyesen ott maradt, és csak parancsörtisztinktől hallotta a csata szerencsés kimenetelét, és csak ekkor sajnálta, hogy nem lovagolt előre.

Ha Görgei a megfelelő pillanatban – és ez délután egy óra tájban volt – megjelent volna, megfelelő parancsokat adhatott volna, és senki sem akarta volna a parancsnokot játszani. Csupán jó, derék csapatainknak és néhány vezér elszántságának köszönhetjük, hogy legyőztünk egy 20 000 főnyi erejű, jó pozícióban – amelyet azonban nem tudott kihasználni – álló ellenséget.¹¹¹

Görgei a hadműveletek tervezésében nagyon lassú, az ütközetekben nagyon jó volt, jó áttekinthetőséggel, hidegvérrel bírt, és képes volt a döntő pillanatban a csapatokat oda rendelni, ahová a legszükségesebb volt. Ehhez elszánt bátorsággal rendelkezett, és gyakran maga vezette a csapatokat a leghevesebb tűzbe. Ekkor azonban valami megmagyarázhatatlan ok visszatartotta őt. Valószínűleg a Függetlenségi Nyilatkozat a hibás ezért, mivel az ütközetet megelőző estén a kormány egy futára érkezett, és ez tudathatott erről valamit, azonban mi csak Komáromban tudtuk meg a hírt egész bizonyossággal.¹¹²

A csatában erőnk 24 000 főnyi volt, ágyúinkban azonban duplája az ellenségnek, mivel egy hadseregben¹¹³ szokás szerint négy-hat dandárunk volt, és ezek mindegyikének volt egy, gyakran két, hét-nyolc lövegéből álló ütege, valamint minden hadseregnek egy tartalék ütege is.¹¹⁴

A küzdelemben részt vevő ellenség halottakban és sebesültekben 600 főt és 80 lovat veszített, fogságba esett tíz tiszt és több mint 2000 fő, valamint 60 ló.¹¹⁵

Több poggyászszekéren kívül zsákmányoltunk mintegy 3000 lőfegyvert, sok kardot, hátibőröndöt, legalább 200 gránátos kucsmát, magát gránátost azonban keveset ejtettük foglyul, annak bizonyítékaként, hogy a gránátos kucsma nem az ütközetbe, hanem díszelgésre való. És ott is igen nehéz a katoná számára, ugyanígy a gyalogság gombos szárharisnyája is igen terhes, mivel több helyen észleltem, ahol golyók csapódtak be a tömegbe, és az előnyomulás során odalovagoltam, és mindannyiszor temérdek gombos szárharisnyát láttam ott heverni. Ütközben azonban mindenütt ilyenekre lelhettem, ami mutatja, hogy ez, különösen a menekülésnél akadályoz, és a legénység elhajította. A gombos szárharisnya jó télen, mivel a katonák rosszul vannak felruházva, azonban az ütközetben akadályt jelent.

Késő éjjel Zselizre érkezve, a községet már Liptay által megszállva találtuk, és a cirkáló huszárok már egy nagy, élelemmel, poggyással, fegyverrel stb. megrakott kocsi-szállítmányt – huszonnégy négyfogatos kincstári és harminc parasztszekeret –, amely Nagysallóból az ellenséges hadsereg után vonult, elfogtak. Ezen kívül még három tisztet és 100 legénységi állományút fogtak el.

A másik két hadtest Málason és Nagysallón táborozott le, és 20-án Komárom felé egy állomásra nyíra előrementek, mi Zselizen maradtunk hogy a hadtesttel¹¹⁶ egy magasságba jöjünk.

¹¹¹ A Wohlgemuth vezette cs. kir. tartalék hadtest létszáma nagyjából 20 600 fő, 2600 ló és 55 löveg és röppentyű volt.

¹¹² Ludvig János képviselő és kormánybiztos, illetve Fekete László elnöki titkár április 17-én hozták meg Debrecenből a függetlenség és a trónfosztás kimondásának hírért.

¹¹³ Zám-belly az Arme-e szót használja, valójában azonban nem hadseregről, hanem hadtestről (Armeekorps) beszél.

¹¹⁴ A magyar sereg bevetett csapatainak létszáma nagyjából 24 000 fő, 6000 ló és 87 löveg volt.

¹¹⁵ A cs. kir. veszteség a hivatalos kimutatás szerint 112 halott, 189 sebesült és 1237 fogoly katona, 37 elesett, 2 sebesült és 37 eltűnt ló volt. A magyar veszteséget Görgei hadijelentése 300 főre, Klapka emlékirata 600 főre teszi. A VII. hadtest vesztesége 8 fő és 3 ló volt. *Hermann* 2005. 164. o.

¹¹⁶ Mármint a VII. hadtesttel.

[A kéméendi és kőhidgyarmati ütközet 1849. április 20-án]

21-én az I. és a III. hadtest Koltáig és Jászfaluig nyomult előre.¹¹⁷

A VII. Kéméndre ment. Odafelé menet megtudtuk, hogy ezt a községet az ellenség meg szállta,¹¹⁸ ezért hát a lovasság egy része két lovasüteggel azonnal Poeltenberg ezredes vezérlete alatt kiküldetett az ellenség állásának jobbról történő megkerülésére. A gyalogság viszont a többi löveggel egyenesen nyomult előre, Bényhez érkezve néhány ellenséges lovaszt vettünk észre, ezért hát rögvest huszárok küldettek előre, akik azonnal összecsaptak a dzsidásokkal,¹¹⁹ eközben a tüzérség gyorsan utánuk nyomult és fedett állást foglalt, hogy ha az ellenség előnyomulna, azonnal előrejöhessen. A gyalogság e mögött állt fel.

Poeltenbergnek időt hagyunk az előrenyomulásra, és amikor láttuk, hogy már elég messzire jutott, mi is előrenyomultunk. Ekkor jött a jelentés a csatározó huszároktól, hogy mind erősebb ellenséges lovas csapatok nyomulnak előre, és hogy Kőhidgyarmat községből az ellenség erős oszlopokban nyomul előre. Én, miután Gáspár tábornok éppen nem volt ott, rögvest az egész tüzérséget a lovasság fedezete alatt gyorsan Kéménden túlra küldtem, amelyet az ellenséges lovasság kiűrtett, és ezt Gáspárnak azzal a kéréssel jelentettem, hogy a gyalogságot gyorsan küldje utánunk.

Miközben a lovassággal előmentem, Horváth alezredestől jött a jelentés, hogy ő portyázó csapatával Palknál a Garamon túl, Kéménddel átellenben áll, s hogy ő az ellenséget arról az oldalról nyugtalanítani fogja.

Még mielőtt a Kéménd mögötti magaslatra érhettem volna, Horváth alezredes, aki egészen a Garamig jött előre, tüzet nyitott a közeledő ellenségre.

Most előrehoztam az ágyúkat és az ellenséget – amely sebesen Kéménd felé előrenyomult – lövtem. Az ellenség egy része már kijött Kőhidgyarmatról, egy része azonban még előrenyomulóban volt a község mögött. Alig adtam le néhány lövést az ellenségre, amikor Poeltenberg is megjelent, és ágyúival lötte azt.

Az ellenség előrehozott néhány üteget, és szintén igen erősen tüzelt, azonban három oldalról tűzbe fogva, és mivel golyóink nagyobb része belé csapódott, visszavonult a község mögé, s innen viszonzta a tüzet. Különösen Horvátot lötte erősen, azonban hatástalanul. Mi követtük, azonban a község által fedve lévén, nem láttuk az ellenséget.

Bal oldalunkon egy mocsaras mező volt, amely egészen a községig húzódtott, itt a tiroli vadászokat küldtem előre, megvizsgáltam a terepet és úgy találtam, hogy egyes lövegeket előrevihetünk. Ezért a két taracküteget azonnal előrehoztam, és itt, a szándékomat felismerő ellenség erős tüze közepette, s noha egyes lövegek elsüllyedtek a mocsárban, ám négy tarackot, majd nagy fáradtsággal még kettőt, olyannyira előreküldtem, hogy elérhették az ellenséget, és innen az ellenség oldalába lövtem velük, mire az ellenfél feladta állását. Most a gyalogság és a lovasság is követte, és elfoglaltuk Kőhidgyarmatot.

Gáspár tábornok a gyorsan visszavonuló ellenséget csupán két osztály huszárral és egy fél üteggel lassan, azon kimondott paranccsal követtette, hogy csupán akkor löjjenek az ellenségre, ha az ismét előrenyomulna. A csapatok többi része Kéménd és Kőhidgyarmat között megállt.

¹¹⁷ Valójában április 20-án.

¹¹⁸ Ludwig Welden tábornagy, az új cs. kir. fővezér április 17-én Esztergomba érve azonnal parancsot küldött Josip Jellačić tábornagnak, aki Windisch-Grätz távozását követően a cs. kir. főszereg ideiglenes parancsnokságát látta el, hogy a II. hadtest Anton Csorich altábornagy vezette hadosztályát haladéktalanul küldje Esztergomba, ő maga pedig az I. és III. hadtesttel erélyesen támadja meg a Pest előtti magyar erőket. A Csorich-hadosztály április 18-án érkezett Esztergomba, annak Franz Wyss vezérőrnagy vezette dandárja április 19-én Kéméndre, utóbbinak egy Garamkövesdnél átkelt különítménye pedig Szalkára, az Ipoly völgybe nyomult előre. (A cél a Komárom felé tartó magyar főoszlop oldalba támadása lett volna.) A hadosztály Coloredo-dandárja egyelőre Esztergomban maradt. Az április 19-i nagyszallói ütközetet követően, április 20-án Welden utasította a Wyss-dandárt, hogy vonuljon vissza Esztergomba, s rombolja le maga mögött a hajóhidat.

¹¹⁹ A cs. kir. főszereg állományába ekkor az I. (Civalart) dzsidásezred századai tartoztak, azonban az ezredtörténetük nem említi, hogy az ezred bármilyen alegysége részt vett volna az összecsapásban.

Horváth a Garam túlszéljén mindaddig követte az ellenséget, amíg lövegeivel elérhette, és este Palknál ütött tábornokot.

Gáspár, minden rábeszélésünk ellenére sem akart tovább előnyomulni, és azt mondta, hogy jobb oldalunk nincs eléggé biztosítva, és hogy a másik két hadtestet megverhetik, azonban mivel csupán egy kis, Komáromot ostromló hadtest állt a Zsitvánánál, erre nem lehetett gondolni. Gáspár azonban habozó volt, és az ellenséges Csorich-hadosztály szerencsésen elkerülte sorsát.

Kőhidgyarmat mögött egy órányira, Párkány előtt megy a vasút, amely igen magasan és meredeken vezet, közlekedésre több száz lépésnyi távolságra egymástól ívelt hidak találhatók, ezeken a keskeny átjárókon kell mindenkinek átmennie.¹²⁰ Ha tehát gyorsan követjük az ellenséget, még ezek előtt beérhettük volna, és vagy erős, hidegfegyverrel vívott harcra került volna sor, vagy csupán egyes egyének menekülhettek volna meg a meredek vasúti töltésen, mivel a bejárat gyorsan bedugult, és emellett néhány lövegünk által lövettetett volna. Ott volt Párkány és mindjárt a Duna, és egy menekülő ellenség gyakran elvétí a hidat, és önmagát akadályozza annak megtalálásában, úgyhogy kevés fáradságra kerül elérni őt, és Esztergomot már másnap megszállhattuk volna.

Néhány zászlóalját anélkül is a hegyen át előreküldtem, amelyek már közel értek a vasúthoz, és az ellenséget erről az oldalról oldalba foghatták, és amellet lovasságban túlerővel rendelkezünk. De Gáspár megfoghatatlan habozása miatt semmi sem történt, mint hogy szükségtelen és fásasztó harcrendben álltunk egészen estig, amikor is a legénységnek megengedték a főzetést.¹²¹

Az ellenség vesztesége holtakban két fő és egy ló volt, sebesültekből állítólag több tele szekérral vitték el.¹²²

Nekünk egy sebesült tüzérünk volt.

A Horváth portyázó csapat gyalogsága a Garamon áthajózott, lovasságával és tüzérségével Szentgyörgyre vonult és 25-én csatlakozott hozzánk.

Guyon tábornok,¹²³ akit már korábban Komárom erődparancsnokává neveztek ki, maga mellé vett egy század Császár-huszárt,¹²⁴ átvágta magát több ellenséges csapaton, több helyen átkelt a vizeken, és miután egy, egyetlen tisztből és 40 közvitéből álló ellenséges őrsöt elfogott, azonban szabadon kellett engednie őket, csupán fegyverüket vitte magával, s mindössze négyfőnyi veszteséggel a helyőrség és a lakosság örömrivalgása közepette megérkezett az erődbe.¹²⁵

Az erőd a gyenge parancsnokok és állandó viszályok miatt már közel állt a megadáshoz.¹²⁶

Guyon megérkezése új életet hozott, és örömmel láttak újra mindenhez, és azonnal intézkedések történtek, hogy helyreállítsák a Duna-hidat.

22-én Görgei főhadiszállása Komáromba jött, amely napon az I. és a III. hadtest Perbeténél és Gyalánál vert tábornokot.¹²⁷

23-án Komáromnál vonultak táborba, azonban miután előbb a hidakat mind helyre kellett állítaniuk, és a Zsitva kiöntött, erősen elfáradva és a vízen való átgázolástól egészen átázva későn érkeztek oda.

¹²⁰ Ekkor ugyanis már megkezdődtek a Pozsony–Pest közötti vasútvonal építési munkálatai, azonban csak a töltések és a hidak egy része készült el, a vasúti síneket még nem fektették fel.

¹²¹ Az ütközetre lásd Gáspár azz napi hadijelentését, magyar fordításban közli: *Böhm – Farkas – Csikány* 1998. 119–120. o. és *Hermann* 2005. 152. o.

¹²² Az ellenséges veszteség nem ismert.

¹²³ Guyon, Richard (1813–1856), kilépett cs. kir. főhadnagy, 1848 szeptemberétől hónapig őrnagy, zászlóaljparancsnok, november 1-jétől ezredes, dandár-, majd hadosztályparancsnok a feldunai hadseregben, 1849. március 8-tól honvéd vezérőrnagy, Komárom várparancsnoka, 1849. június végétől a IV. hadtest parancsnoka, a temesvári csata után a főszerep ideiglenes parancsnoka. Emigrál, Kursid/Hursid pasa néven török tábornok lesz.

¹²⁴ Az I. hadtesthez tartozó 1. (Császár) huszárezredből.

¹²⁵ 1849. április 20-án.

¹²⁶ Az erőd parancsnoka Török Ignác vezérőrnagy, a várőrség parancsnoka Kosztolányi Móric ezredes volt. A várparancsnokság erélytelenségéről szóló híreket az annak szinte valamennyi tagjával összevesző Puky Miklós kormánybiztos terjesztette.

¹²⁷ Görgei jelentése szerint azz nap az I. és a III. hadtest is Komáromig nyomult előre. *Hermann* 2001. 317–318. o.

A VII. hadtest azt a megbízatást kapta, hogy Párkány felé felderítsen, az ellenség birtokában lévő, a Garamon átvezető kövesdi hidat lerombolja, és Kőbölkútra vonuljon.

Mivel már maga az ellenség lerombolta a hidat, Párkányt gyengén szállta meg, így csupán Kéménden hagyunk hátra egy osztagot, Párkány felé egy kis csapatot küldtünk előre, a maradék pedig Kőbölkútra vonult.

Itt némi, a környéken fel-alá kószáló legénységen kívül ismét sok ellenséges poggász- és élelmiszeres szekeret fogtunk el.

E parancs figyelmen kívül hagyása és az ellenségnek 21-én elmaradt üldözése miatt Gáspárt szigorúan felelősségre vonták, mire Gáspár rossz egészségi állapotát ürügyül hozva, szabadságot kért és 25-én azt meg is kapta.¹²⁸

23-án az előző napra rendelt felderítést kellett végrehajtani.

Az ellenség kiürítette Párkányt, és a dunai hajóhidat átvontatta Esztergomba.

Párkányt lovasság szállta meg, és a híd ez oldali állandó részét Kudelkay főhadnagy¹²⁹ által az éj folyamán leégettetem, hogy az ellenséget megfoszjam attól a lehetőségtől, hogy azt ismét gyorsan helyreállíthassa.¹³⁰

Bátorkeszibe vonultunk és megszálltuk Kőbölkutat.

24-én a VII. hadtest Perbetére vonult, Párkányt vadászokkal szállta meg, akik az ellenség elvonulását követően azonnal a Dunán átkeltek Esztergomba, s minden poggászt, amit az ellenség hátrahagyott, áthoztak a Dunán.¹³¹

Az ellenségnek itt elég ideje és alkalma volt arra, hogy mindent elszállítson, ám ennek ellenére sok kincstári javat hátrahagyott, és a Komáromnál lévő fősereghez vonult, és így igen sok érték került a kezünkbe.

25-én pihenőnapot tartottunk, és az volt a feladatunk, hogy Érsekújvár felé megfigyeljük a környéket, s ha az ellenség onnan előre akarna nyomulni, feltartóztatassuk.

Gáspár helyett e napon Poeltenberg ezredes vette át a VII. hadtest parancsnokságát.¹³²

Görgei úgy vélte, hogy a Nagysallónál megvert ellenség összegyülekezik és ismét előrenyomul; amire az nem is gondolt, mivel ezen csapatokat olyan páni félelem fogta el, hogy egy részüket csak Pozsonyban, egy részüket pedig csak Nagyszombaton lehetett összegyűjteni, s csak kisebb csapatok maradtak a Vág mentén, és később ezek is visszahúzódtak.

Ha a fővezérség jobban értesült lett volna, más utasításokat ad ki, és egy kisebb csapat elegendő lett volna e vidék megfigyelésére.

Nyitra felett ellenséges osztagok mutatkoztak, amelyek, mint később megtudtuk, a nagysallói csata után vettek a felső vidékre, és a főcsapatukkal történő egyesülés végett jöttek lefelé.

Annak érdekében, hogy ezeket gyorsan eltávolítsuk a környékről, és Léván lévő raktárunkat fedezzük, Horváth alezredest ismét kiküldtük egy nyolc gyalogszázból, egy osztály Miklós-huszárból és négy lövegéből álló portyázó csapattal.¹³³

¹²⁸ Görgei április 21-én utasította Gáspárt, hogy aznap Esztergom felé hajtson végre erőltetett kémszemlét, de Gáspár ezt elmulasztotta. Görgei ezért április 21-én felelősségre vonta, mire Gáspár azzal védekezett, hogy Horváth János alezredest jelentése szerint az ellenség maga rombolta le a kövesdi hidat, s a beérkező hírszerzői jelentések szerint kiürítette Párkányt és Esztergomba vonult vissza. Miután az ellenség kiürítette a környéket, s így az biztossá vált, ő maga az anélkül is igen elfáradt csapatokat kímélni akarta. Gáspár jelentését magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 156. o. – Gáspár április 24-én Perbetéről írott előterjesztésében kért szabadságot, illetve békealkalmazást, s ezt Görgei még aznap engedélyezte számára. Gáspár kérvényét közli: *Hermann* 2005. 168. o. Görgei válaszáat közli: *Gáspár* 1867. 36. o.

¹²⁹ Kudelkay Ferenc (1817–1875), a 4. (Sándor) huszárezred tizedese, 1848. december 15-étől hadnagy, 1849. január 9-től főhadnagy, végül alszázados ezredénél. A szabadságharc után besorozzák, később főhadnagyi rangig viszi a cs. kir. hadseregben.

¹³⁰ Április 22-én éjjel 10 órakor. Gáspár jelentését magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 165–166. o.

¹³¹ Gáspár erről szóló jelentését magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 167. o.

¹³² A VII. hadtest április 25-i napiparancsát (és valamennyi aznap kelt beadványát) még Gáspár írta alá, az április 27-ét már Poeltenberg; ez utóbbiban közölte a hadtesttel a parancsnokság átvételét. Gáspár intézkedéseit magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 169–170. o., Poeltenberg napiparancsát lásd: HL 1848-49. 24/286.

¹³³ A gyalogságot a 60. (Wasa) gyalogezred 1. zászlóalja és a 39. honvédszászlóalj két százada alkotta. Lásd erre Gáspár jelentését, magyar fordításban közli: *Hermann* 2005. 167. o.

[A komáromi csata 1849. április 26-án]

26-án a VII. hadtest azt az utasítást kapta, hogy legyen kész a Komáromba történő elvonulásra. Miután azon beküldött jelentéseink, hogy az ellenségről mit sem hallani és látni, nem használtak, személyesen akartam Görgeivel beszélni, hogy előrevigyen minket, mivel e napokban harcban reménykedtünk, és nem szívesen maradtunk volna tétlenül hátra.

Félúton már óriási ágyúzást láttam Komárom egész félkörében, és Görgei egy nyargoncával találkoztam, aki fáradt lován alig bírt továbbmenni, mivel immáron két órája erősen nyargalt azzal a paranccsal, hogy a VII. hadtest azonnal induljon el, és gyorsan siessen Komáromba, mivel a hadtest időben való érkezésétől függ a nap sorsa. Ekkor reggel tíz óra volt. Mivel a nyargonc nem tudott továbbmenni, megfordultam, azt mondván neki, hogy jelentse, miszerint találkozott velem, hogy én visszasiettem, és a hadtest menetét sürgettetem. Bár csaknem két órányi homokos és hegyes út volt mögöttem, így is tizenegy órakor Perbetére értem, és még mielőtt ezt Poeltenbergnek jelentettem volna, kiadattam a jelet az elvonulásra. Ám csak tizenkét órakor tudtunk elindulni, mivel a parancsnokok mindent kényelmesen csináltak.¹³⁴

A lovasság az ágyúkkal azonnal előreküldetett, Szentpéteren azonban Poeltenberg megállt. Előrelovagoltam, hogy a hidakat megvizsgáljam, ekkor jött az újabb parancs, hogy gyorsan előre-siessünk, és aztán megint egy újabb ilyen értelmű parancs. Mivel azonban senki sem mutatkozott, és a lovasság már régen utolérhető volt, ismét visszasiettem, és a községben mindenkit csinosan összevissza futkározni, pihenni vagy nyugodni láttam. Azonnal elindítottam a lovasságot, megküldtem Poeltenbergnek a parancsokat, és a lovassággal és a tüzérséggel, miután csaknem végig ütegésben és vágóban lovagoltam, a Dunán át öt órakor értem a többi csapathoz.¹³⁵

Görgeinél jelentkezvén, azt mondta nekem: „Kár, hogy visszament, itt igen jól használhattam volna Önt.” – Poeltenberg szintén rövidesen megjött, a gyalogság viszont csak este nyolc és kilenc óra között érkezett meg.

25-én a haditanácsban úgy határoztak, hogy Klapka és Damjanich a 26-ra virradó éjjel átkelnek a hídon, és a VIII. hadtest – Komárom helyőrsége – tartalékként követi őket.¹³⁶

Klapkának a I. hadtesttel az újszönyi és monostori ellenséges ütegeket kellett elfoglalnia, azután pedig harcrendben felvonulni és megállni.

Ütegek nemcsak ott voltak, hanem Öszölynél is, és a sáncok előtt lévőket lövés nélkül foglalták el, szörnyű mézslárlás zajlott, mert az elkeseredett honvédek mindenkit puskatussal leütöttek vagy szuronnal ledöftek.¹³⁷

Az ellenség a sáncokban hat 18 és 24 fontost és két mozsart, és még sok más tüzérségi szert veszített, valamint mintegy 300 halottat és sebesültet és 500 foglyot.

E gyors győzelem által elragadva, a csapatok, amint elkezdett hajnalodni, minden ponton a visszavonuló ellenség után rohantak, és az ellenséget mindenütt visszavetették – mindenki csupán az ellenség után törekedett és elfeledkezett az elővigyázatosságról, és mindkét szárny és a hát szabadon maradt.

¹³⁴ A Poeltenberg által aznap kiadott diszpozíciót lásd: MNL. OL. Görgey-lt. Hadparancs-jkv. №. 516.

¹³⁵ Görgei napkeltekor, Bayer József ezredes, tábornoki főnök 9 óra tájban küldött futárt Poeltenberghez, hogy hadtestével azonnal induljon meg Komáromba. Poeltenberg sietett, ahogy lehetett, de csak délután 3 óra tájban ért a két huszárezreddel és lovasütegeivel a Duna jobb partjára. (A tavaszi esőzések és áradások miatt a Komáromba vezető utakat néhol közel egy méteres víz borította, a Dunán történő átkeléskor a Görgei által rög-tönzött szűkséghíd egyszer majdnem elszakadt, s meg kellett erősíteni). Lásd erre: *Görgey* 1888. II. 228–241. o. és *Görgey* 1988. II. 38–39., 45. o.

¹³⁶ Valójában a VIII. hadtestből csak négy gyalogzászlóalj vett részt a támadásban, Guyon Richárd vezérőrnagy vezetésével.

¹³⁷ Lásd erre Knezić Károly ezredes jelentését, közli: Von der Revolution 361–362. o. Lásd még: *Bobik* 1870. 91–104. o.

Jól tudták, hogy Budáról még nem minden csapat érkezett meg, és hogy ezek felvonulóban vannak,¹³⁸ és mégis csupán egy, két zászlóaljából és egy huszárosztályból álló csapatot állítottak ki Mocsá felé Beöthy őrnagy¹³⁹ alatt.

Már elmúlt déli tizenkét óra, amikor egyszercsak a bal oldalunkban megjelent Schlik gróf¹⁴⁰ nagy létszámú lovassággal. A Hannover- és a Koburg-huszárokat¹⁴¹ vetették gyorsan ellene, azonban túl késő volt, és a korábbi küzdelemtől elfáradt huszárok kénytelenek voltak a nagy kárt elkerülendő menekülni, az ellenséges lovasságtól üzelve, az erőd ágyúinak és előműveinek fedezetébe húzódni. Itt aztán az ellenséges lovasok erős ágyútűzzel fogadtattak és most ők menekültek vissza, és a Ferdinánd- és Császár-huszárok, meg a lengyel dzsidások¹⁴² üldözték őket. Ez csaknem az előnyomuló hadsereg hátában történt, mire az feladta az elért előnyöket és az erőd felé húzódtott vissza.

Beöthy őrnagy, a lovasság által cserbenhagyatva, nem tudta elég gyorsan bevonni a csatárláncát, és mivel még gyakorlatlan csapatok voltak, nem gyűltek gomolyba, hanem egyesével futottak vissza, és így összekaszabolták őket.¹⁴³

Saját 26. zászlóalja, amelyet a lovasság visszavetésekor tömegben elővezetett az ellenség ellen, több rohamot szerencsésen visszavert, és mivel az ellenség többször megkísérelte az e zászlóalj elleni rohamot, rendben vonult vissza, és a lovasságunk üldözéséből visszatérőknek néhány sortűzet intézett az oldalába.

Az ellenséges lovasság sokat veszített, a miénk sem kevesebbet.

Schlik most egyesült a főerővel, amely Győr felé teljes visszavonulásban volt – csapataink ismét előnyomultak, azonban újabb összecsapásra nem került sor.

Az ellenség még megszállva tartotta az ácsi erdőt és az ettől jobbra lévő magaslatokat, a mi előcsapataink az ellenséghez egészen közel foglaltak állást, a többi csapatok harcrendben táboroztak az erőd lövegeinek hatókörében.¹⁴⁴

Ebben az állásban találtuk a hadsereget és azonnal az első vonalba meneteltünk, mivel azonban az ellenség teljesen természetes módon semmi jelét nem mutatta annak, hogy támadna, így mi is Őszőnyélnél táborba vonultunk.

Ha már korán reggel elrendelték volna a kiindulásunkat, éppen a döntő pillanatban jelentünk volna meg, és a nap eldöntőbb lett volna, mint így volt.

Másnap a táborokar főnökéhez, Bayer ezredeshez mentem, és megkérdeztem, miért nem hoztak bennünket előbb előre, azt mondta, Görgei akarta így. Őt is megkérdeztem, és azt mondtam még, hogy ha itt lettünk volna, valamivel előrébb állanánk. Azt válaszolta: „Igen, ha korábban tudtam volna, hogy semmi sincs a Vágnál; nem lehet mindent előre kiszámítani.”

27-én dél felé a VII. hadtest egy része, miközben mindenki csatakészen állt, felderítést végzett az Ácsig terjedő vidéken, és azt az ellenség által teljesen elhagyatva találta.

¹³⁸ Ti. a Buda alól elnyomuló ellenséges főerők.

¹³⁹ Beöthy György (180–1875), 1848. június 13-tól főhadnagy a 10. honvédzászlóaljnál. Szeptember 24-től százados a 26. honvédzászlóaljnál, december végétől az alakulat parancsnoka. 1849. március 13-tól őrnagy május 25-től alezredes. Várfogságot szenved.

¹⁴⁰ Schlik von Bassano und Weisskirchen, Franz Joseph Heinrich, gróf (1785–1862), cs. kir. altábornagy, Krakkó kormányzója, az 1848. december 6-án Galiciából betört önálló cs. kir. hadtest, később a III., majd I. hadtest parancsnoka. A szabadságharc leverése után lovassági tábornokká léptetik elő. 1854-ben a 4. hadsereg parancsnokává, egyben Galícia és Bukovina főhadparancsnokává nevezik ki, 1859-ben az itáliai 2. hadsereg parancsnoka.

¹⁴¹ A volt cs. kir. 2. huszárezred viselte a hannoveri király, a 8. pedig Koburg herceg nevét.

¹⁴² A Lengyel Légió 1. dzsidásrezredének 1. százada.

¹⁴³ Ez valójában nem a 26. (hevesi), hanem a szintén e szárnyon harcoló 47. (zalai) honvédzászlóaljjal történt.

¹⁴⁴ A komáromi csatáról szóló részjelentések közül a következők ismertek: Klapka György, hely és dátum nélkül, HL 1848–49. 24/255., közli: Von der Revolution 359–360. o., magyar fordításban: *Böhm – Palotai* 1955. 199–200. o.; Knezić Károly, Komárom, 1849. április 27., uo. 24/351. közli: Von der Revolution 361–362. o.; Damjanich János, Komárom, 1849. április 28. uo. 24/413.; Nagysándor József vezérőrnagy, lovassági főparancsnok, Komárom, 1849. április 29. uo. 24/470. Dipold Antal alezredes, az I. hadtest dandárparancsnoka, Tata, 1849. április 30., uo. 24/608. Molnár Ferdinánd alezredes és Bayer József ezredes jelentéseit közli: *Hermann* 2001. 34–327. o. A csatára lásd még: *Görgey* 1888. II. 226–242. o.; *Klapka* 1986. 224–229. o.; *Görgey* 1988. II. 36–46. o.; *Wysocki* 1993. 63. o.

Az ácsi erdőben, ahol az ostrom alatt az ellenség laboratóriuma és deponáriuma volt, néhány beszögezett nehézlöveget és mozsarat, hozzá sok ágyútalpat, mintegy 4000 lapátot és más sáncszekert, valamint nagy mennyiségű töltött bombát, ürgolyót és ágyúgolyót találtunk.¹⁴⁵

Az ellenség vesztesége 26-án halottakban, sebesültekben és foglyokban 1500 fő és 100 ló fölött volt, a mi veszteségünk halottakban és sebesültekben mintegy 500 fő és néhány ló volt.¹⁴⁶

E napon honvédeink ismét megmutatták, hogy noha fiatal, de vitéz katonák, mivel voltak egyes csapatok, amelyek igazi halálmegvetéssel, bátorsággal, anélkül, hogy egyetlen lövést leadtak volna, a tüzelő ellenség ellen nyomultak és annak ütegeit elfoglalták; itt és ott más, jobb parancsnokok ezekkel a csapatokkal Európát rémületbe ejthették volna. Azonban oly sok parancsnok és tiszt habozott, a főparancsnokság – amelynek minden elhatározáshoz több napra volt szüksége, és aztán az egyszer meghozottól nem hagyta magát eltántorítani – határozatlanságának hátrányosan kellett hatnia a hadműveletekre és a hadseregre.

Görgei az ütközetben mindig a helyén volt és gyors volt, azonban a hadművelési tervek megalkotásánál igen lassú és határozatlan, ezt eme csata után is látni lehetett. Ha a VII. hadtestet nem hagyta volna három mérföldnyire¹⁴⁷ tétlenül állni, az ellenséget másnap üldöztette volna, gyors utána nyomulásunk következtében minden más fordulatot vehetett volna. Így azonban egy halom más haszontalan dolog, amelyre később is lett volna idő, korábban végeztetett el.

27-én korán reggel helyett csak délben, a legnagyobb melegben történt meg a felderítés, és még akkor sem szállták meg a fontos pontot, Acs falut.

28-án reggel a komáromi helyőrség az Öregvárba vonult tábori misére, amelyen minden magas rangú tiszt részt vett, azonban a táborban állomásozó csapatok közül kevés jelent meg, mivel erre a parancsot vagy egyáltalán nem, vagy későn adták ki.

A mise után a csapatokat tömegbe alakították, közvetlenül a pavilon előtt, és Mednyánszky báró főlelkész¹⁴⁸ felolvasta Magyarország Függetlenségi Nyilatkozatát.

Ez azonban olyan gyenge hangon történt, hogy még az erkély alatt állók is alig hallhatták.

E lelkész körül azonban több, főleg fiatal tiszt állt, és ezek részéről e fontos okmány felolvasását és néhány kimondott szót követően háromszoros „Éljen” hangzott, mire a csapatok anélkül, hogy tudták volna miért, kötelességszerűen szintén megismételték a háromszoros „Éljen”-t.¹⁴⁹

A dolog megtörtént, helyesen vagy helytelenül, jól vagy rosszul, ez a csapatoknak, különösen a vezéreknél ugyanaz volt. Sok tiszt kezdettől fogva nem értette, hogy ennek a lépésnek milyen következményei lehetnek, míg végül szemeik kinyíltak. Akkor mindenki azzal az agryémmel vigasztalta magát, hogy Franciaország és Anglia Magyarországot felveszi a többi szabad ország közé, és a terjesztett hamis hírekre és saját népünkre támaszkodtak. Ez utóbbi sokat tett, azonban nem úgy alkalmaztatott, ahogyan alkalmazni kellett volna.

Görgei nem értett egyet a kormány ezen lépésével, azonban követte a parancsot és ezáltal nagyobb összetartást hozott az egész dologba.

E kihirdetés után Poeltenberg mi, idősebb tisztek felszólítottuk, hogy beszéljen Görgeivel, és mondja meg neki, hogy mi ezzel a Függetlenségi Nyilatkozattal egyáltalán nem értünk egyet, és

¹⁴⁵ A szákmányra lásd Bayer József ezredes 1849. április 29-i jelentését Kossuthhoz, közli: *Hermann* 2001. 329–330. o.

¹⁴⁶ Ludwig Welden tábornagya a hadsereg teljes veszteségét 600 főre becsülte; ám ez csak a foglyok száma lehetett. KA AFA Karton 1830. Hauptarmee. unter Welden, 1849-4-630. A magyar oldalon az I. hadtest vesztesége 23 halott, 37 sebesült, 21 eltűnt, 32 ló volt; a III. és a VIII. hadtestről nincsenek adataink. Egy dátum nélküli orvosi kimutatás szerint a hadsereg 120 sebesültet veszített, de ebben a III. hadtest egyes alakulatai nem szerepelnek. HL 1748-49. 24/257.

¹⁴⁷ Zámბelly nyilván a korszakban általánosan használt osztrák postamérföldben (7585,9 méter) számolt, azaz nagyjából 22-23 kilométernyi távolságra gondolt.

¹⁴⁸ Mednyánszky Cézár, báró (1824–1857), lelkész, 1849. január 5-én Vácott csatlakozik a feldunai hadtesthez, tábori lelkész, majd a hadügyminisztérium hadlelkész osztályának vezetője. Emigrál, öngyilkos lesz.

¹⁴⁹ Valójában április 29-én történt az ünnepély. *Szimnyei* 1887. 95. o. A 64. honvédszászlóalj parancskönyve, 1849. január 1. – 1849. június 14. MNL OL R 51. II. sorozat. №. 8. Az ünnepélyre lásd még Klapka napiparancsát: HL 1848–49. 24/513.

ezért erről megbeszélést kell folytatni a kormánnyal, különben mi elhagyjuk a szolgálatot; mi V. Ferdinánd királyt akarjuk szolgálni, a köztársaságot azonban nem.¹⁵⁰

Görgei azt válaszolta, hogy miután most Kossuthal amúgy is találkozni fog, előterjesztésünket szóba fogja hozni.¹⁵¹

A kormányzat azonban már korábban értesült a tisztek rossz hangulatáról, és egyszer csak jött a hadügyminisztérium rendelete, hogy mindenki, aki kilép a szolgálatból, vagy más módon elhagyja azt, vagy kivonja magát abból, rögtönítélettel fog bánni.¹⁵²

Mégis, sok tisztt egymás után kivonta magát a szolgálat alól, minden lehetséges módon, nagyjából betegként, hogy ne kelljen szolgálniuk – ez volt a hadserege harmadik és utolsó megtisztulása azon tisztektől, akikre a jelen pillanatban kevésbé lehetett számítani.¹⁵³

A kormányzatot elbizakodottá tették azon csekély előnyök, amelyeket néhány csatában és ütközetben elértünk, hagyta elragadtatni magát, és merész elhatározást hozott a Függetlenségi Nyilatkozatról, és azt merészelt mondani: „A hadsereg erőszakolta ki.”¹⁵⁴

A hadseregnek erről sejtése sem volt, és az erről szóló hírtől meglepődött, mivel a hadsereg mindig a törvényes úton akart maradni. Azonban az idő örvényétől elragadtatva, nem akarta meghazudtolni a kormányt, hallgatott, és az utolsó pillanatig tette a dolgát. Ha jobban alkalmazták volna a hadsereget, még nagyobb tetteit mesélhetnénk, és Magyarország nem ilyen szegénytelen véget ért volna.

Magyarország mindig királyhoz volt szokva és nem volt még érett a köztársaságra, ezt a kormányrúdnál állóknak jobban kellett volna megítélniük és mérlegelniük – azonban ezáltal akarták a néptől, a hadseregtől elvenni azt, hogy a királlyal történő a megegyezésért az utolsó lépést megtegye. A kormányzat megtudta, hogy azt mondtuk, „mindenkit átűzünk a határon és tárgyalunk”, és így gátat kellett ez elé vetniük. Ez sikerült – ám Magyarország szerencsétlenségére sikerült.

28-án délután a bátrak legbátrabbjait az ország által alapított kitüntetés második és harmadik osztályával tüntették ki. Ahol egész egységek tüntették ki magukat, zászlajukra harmadik osztályú érdemrendet tűztek.¹⁵⁵

Ez az aktus kezdetben igen felemelő volt, végül azonban neveltségessé fajult, mivel minden egyes magas rangúnak megvolt a maga támogatója, és ezek egyesével előnyben részesültek vagy önmagukat tolták előtérbe, és tüntették őket, ami elégedetlenséget szült, és némelyek leszakították jól megérdemelt kitüntetésüket, mivel néhányan, akik nem voltak tűzben, szintén felékesítették.

Görgei maga tűzte fel minden egyes személyre az érdemrendet, és ez alkalommal mindenkinek mondott valami dicsérőt.

Görgeit a kormányzóelnök az újonnan alakított minisztérium hadügyminiszterének választotta ki, mivel azonban nem akarta elhagyni a hadsereget, helyettesévé Damjanich tábornokot nevezte ki. Ezen derék harcok azonban elutazása előtt kocsijának felborulása következtében eltörte egyik lábát, és így Görgei Klapka tábornokot küldte Debrecenbe.¹⁵⁶

E baleset révén a hadsereg két szerettet és jó vezérétől fosztott meg, ami nagy veszteséget okozott számára.

Damjanichot szerették és becsülték a csapatai, és szavára a legnagyobb tűzbe mentek, ő maga is vitéz, és a tűzben hűvös lévén, sokat tehetett. Magatartásában szintűgy: mindenkinek teljesen

¹⁵⁰ A Függetlenségi Nyilatkozat érintetlenül hagyta az államformát, azaz Magyarország megmaradt királyságnak.

¹⁵¹ Poeltenberg a cs. kir. hadbíróóság előtt védekezésében nem említette ezt az indítványt, ami így valószínűleg el sem hangzott.

¹⁵² Ilyen rendeletnek nincs semmilyen írásos nyoma.

¹⁵³ A trónfosztás és a függetlenség kimondása után alig néhányan távoztak, igaz, mindazok, akik április közepétől valamilyen oknál fogva visszavonultak vagy békealkalmazást kértek, később a cs. kir. hadbíróóság előtt azzal védekeztek, hogy mindezt azért tették, mert nem értettek együtt az országgyűlési határozatokkal. Lásd erre: *Bona* 2015. I. 38–41. o. és II. 630–631. o.; *Hermann* 2016. 80–91. o.

¹⁵⁴ Kossuth valóban azzal érvelt a képviselőház április 13-i zárt ülésén, hogy maga a hadsereg kívánja a trónfosztás kimondását.

¹⁵⁵ A kitüntetésekre és előléptetésekre lásd Görgei április 29-i és 30-i napiparancsait. MNL OL Görgey-lt. b/45/b. fasc.

¹⁵⁶ Damjanich 1849. április 28-án törte el a lábát.

szárazon szemébe mondta az igazságot, és Görgei valószínűleg azért választotta e posztra, hogy egy felvigyázóval és egy vetélytárrsal kevesebb legyen. A szerencsétlenség még inkább kapóra jött Görgeinek és még egy riválisától megszabadulhatott.

Klapka igen járatos volt a haditervek gyártásában, s ha a táborok főnöke lett volna, néhány dolog nem történt volna meg, és néhány általa adott vagy javasolt tervet sajnos elvetettek.

Őt is szerették a csapatai és vezetése alatt ők is tűzbe mentek, noha a tűzben kevés hidegvért tanúsított, s gyakran megzavarodott.

Nagysándor és Leiningen tábornok vette át e két hadtest parancsnokságát.¹⁵⁷

Mindkét tábornok vitéz és elszánt volt, azonban nem voltak vezérek.

Görgei teljesen feladta a legnagyobb rendetlenségben visszavonuló ellenség üldözését, s elhárította, hogy mielőtt a további hadműveleteket megkezdené, Budát veszi be, amire Kossuth egyik levele is erősen indíthatta, aki szívesen székelt volna zavartalanul Pesten.¹⁵⁸

Előterjesztéseink és kéréseink ellenére nem adták fel ezt a határozatot, hanem időt hagytak az ellenségnek, hogy összegyűjtse romjait, és teljes nyugalomban szervezhesse újra magát.

A pillanatot elmulasztották, és soha többé nem jött vissza. Ha az ellenséget a csatát követő másnap vagy harmadnap azonnal szabályosan üldöztük volna, csak Bécs falain túl gyűjthette volna magát először össze, mivel az ellenséges hadsereg a parasztok és utazók vallomásai szerint a legnagyobb rendetlenségben hátrált Sopronig és Bruckig,¹⁵⁹ és csak kisebb egységeket hagyott hátra a mosoni és soproni úton, és csak amikor egyáltalán nem üldöztük, küldött vissza nagyobb egységeket.

Az általunk előterjesztett haditerv az volt, hogy a főerővel Győrön és Mosonon, egy mellékoszloppal pedig – amely egy kisebb egységet Stájerország felé küldött volna – Bécs és Sopronon át Bécsújhely felé előnyomulunk.

A Csallóközben és Nagyszombat felé az ott állomásozó csapatoknak csupán tüntetniük kellett volna, s aztán észrevenniük az alkalmat, és bevenniük Pozsonyt és Nagyszombatot.

Aulichnak kellett volna hadtestével Budát ostromzár alatt tartania. Asbóthnak és Kmetynek, és minden nélkülözhető erőnek pedig gyorsmenetekben utánunk vonulni.¹⁶⁰ Azonban e tervre egyáltalán nem hallgattak, hanem a meghozott határozatnál maradtak, és 29-én az I. és a III. hadtest Buda felé vonult. A VII. hadtest Komárom előtt maradt, és 30-án Ácsra, Győr felé ment, onnan azonnal hírszerzőket és járőröket küldött ki, akik az éj folyamán azt a hírt hozták, hogy Győr gyengén van megszállva.

A VII. hadtest utasításában azt a parancsot kapta, hogy május 3-án mindenáron foglalja el Győrt, ott szilárdan tartsa magát és Moson felé portyázzon, és foglalkoztassa az ellenséget.

E hadtesttel egy magasságban, a Csallóközben Kosztolányi ezredesnek¹⁶¹ kellett egy erős hadosztállal előnyomulnia, és Horvát alezredesnek Érsekújvárnál át kellett kelnie a Nyitrán, a Vágon Sempténél kierőszakolni az átkelést, és lehetőség szerint megszállni Nagyszombatot.¹⁶²

¹⁵⁷ Nagysándor József vezérőrnagy, aki addig a hadsereg egyesített lovasságának parancsnoka volt, az I. hadtestet vette át. Damjanich utódja a III. hadtest élén azonban nem Leiningen-Westerburg Károly ezredes, hanem Knezić Károly vezérőrnagy lett. Leiningen csak 1849. június 20-án, a peredi csata első napján vette át tőle a hadtestparancsnokságot.

¹⁵⁸ Kossuth említett levele nem ismert, azonban több, egymástól független forrás is megerősíti, hogy Kossuth valóban kérte Buda visszafoglalását Görgeitől. Így Vukovics Sebő kormánybiztos emlékirata mellett Bayer József, valamint egy ismeretlen, a főhadiszálláson szolgáló tiszt visszaemlékezése is említi a levelet. *Vukovics* 1982. 67. o.; *Katona* 1989. (Bayer) 54. o.; *Clauser* 1938. 217. o.

¹⁵⁹ Nem a Lajta melletti, hanem a csallóközi Bruckról van szó.

¹⁶⁰ Az április 29-i haditanácson Klapka György tábornok érvelt a hadsereg visszafordítása mellett, Bayer a Bécs felé történő előnyomulást pártolta. A részletekre lásd: *Hermann* 1999. 253–312. o.

¹⁶¹ Kosztolányi Móric (1806–1884), cs. kir. százados, 1848. augusztus 27-től honvéd őrnagy, a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség parancsnoka, október 30-tól honvéd alezredes, 1849. január 28-tól ezredes. Komáromi kapituláns.

¹⁶² Az 1849. április 30-án kiadott diszpozíciót magyar fordításban közli: *Hermann* 1998. 240–242. o.

A bányavárosokban álló Görgei Ármin őrnagynak¹⁶³ Horváthtal összeköttetésbe kellett lépnie és Lipótvár, valamint a Vág-völgy felé előnyomulnia.

Ezen előnyomulásoknak meg kellett téveszteniük az ellenséget első mozdulatunkról, és őt arra kellett kényszeríteniük, hogy megossa erejét, ami sikerült is, mivel minden veszélyeztetett pontra csapatokat küldött és így sehol sem tett szert előnyre. Mi sem nyertünk semmit, azonban mindenhol sakkban tartottuk az ellenséget, mivel sokkal erősebbnek tartott bennünket, mint amilyenek valójában voltunk.

Hogy a hadműveleteket összefüggésükben mondjam el, vissza kell térnem a Pest előttiekre.

Aulich és Asbóth folyamatosan nyugtalanították a Pesten és Pestnél táborozó ellenséget, és szerencsésen megtévesztették azt a főserg mozgását illetően.

Welden altábornagy¹⁶⁴ átvette az ellenséges hadsereg parancsnokságát Windisch-Grätz tábornagytól,¹⁶⁵ és feladta Pestet, és a képzett és bátor Hentzi tábornok¹⁶⁶ parancsnoksága alatt megszállta a kis budai erődöt.

23-án az utolsó ellenséges csapatok is elhagyták Pestet, és 24-én Aulich megszállta azt.

A hajóhidat az ellenség leégette,¹⁶⁷ a Lánchíd az erőd lövegeinek hatókörében feküdt, így Budával nem lehetett összeköttetésünk.

Jellačić bán 12 000 emberrel sietett le Eszék felé, mivel a Bánságban és a Bácskában csapataink nagy előnyöket értek el, és Szlavónia veszélyeztetve volt.

A Kmety-hadosztály Pest megszállását követően Vácról Szobra vonult, ahol Luczenbacher Pál nagyiparos¹⁶⁸ hajóival átszállította azt a Dunán, megszállta Esztergomot és Párkányt, és a két hadtest Buda felé történő menetéhez csatlakozott.

Aulich azt az utasítást kapta, hogy Csepel-szigetnél verjen hidat a Dunán, amely az ellenségnek e munka megzavarására irányuló minden törekvése ellenére sikerült.¹⁶⁹

Ekképpen Buda egyszerre minden oldalról körülzárva volt.

¹⁶³ Görgey Ármin (1812–1877), Görgei Artúr bátyja, kilépett cs. kir. hadnagy, 1848. november 29-től százados a Lőcsén szerveződő 19. honvédszászlóaljban, 1849. április 8-tól őrnagy, különítményparancsnok, július 13-tól alezredes, augusztus 4-től feldunai hadsereg tábornoki főnöke. Várfogságot szenved.

¹⁶⁴ Valójában tábornagy (Feldzeugmeister), nem pedig altábornagy (Feldmarschall-Lieutenant). – Welden von Hartmann, Ludwig Franz von, báró (1782–1853), cs. kir. altábornagy, 1848-ban a dél-tiroli, majd a Padova és Velence környéki csapatok parancsnoka, novembertől Bécs katonai és politikai kormányzója, 1849-ben tábornagy, április 12-től május 30-ig a magyarországi cs. kir. hadsereg fővezére, majd ismét Bécs kormányzója.

¹⁶⁵ I. Ferenc József 1849. április 6-án rendelte Olmützbe Windisch-Grätzet, aki április 14-én adta át a cs. kir. főserg parancsnokságát Jellačićnak és utazott Olmützbe. Ludwig Weldent a császár április 12-én nevezte ki a magyarországi hadsereg fővezérévé, aki április 20-án érkezett meg a budai főhadiszállásra.

¹⁶⁶ Hentzi von Arthurm, Heinrich (1785–1849), 1848 tavaszától cs. kir. vezérőrnagy, krakkói dandárparancsnok, 1848. augusztus 17-től Pétervárad várparancsnoka, a parancsnokságot szeptember 26-án veszi át. Október 22-én árulás vádjával letartóztatják, majd Budapestre szállítják. 1849 januárjában jelentkezik Windisch-Grätznel, aki a budai vár parancsnokává nevezi ki. 1849. május 4–21. között védelmezi a várat Görgei seregével szemben. A május 21-i döntő rohamban halálos sebet kap.

¹⁶⁷ 1849. április 24-én hajnali 3 és 4 óra között.

¹⁶⁸ Luczenbacher Pál, kereskedő, 1878-ban nemességet kap, később főrendiházi tag.

¹⁶⁹ 1849. április 29-én. Dispositions-Protokoll der ungarischen Insurgetenarmee Görgei vom 28-ten April bis 3-ten July 1849. HL 1848–49. 36/192a. №. 431/v.

BIBLIOGRÁFIA

- Bobik* 1870. *Bobik Gusztáv*: A komáromi éji támadás. In: A honvédmeház könyve. Szerk. *Tóth Kálmán*. Pest, 1870. 91–104. o.
- Bona* 1998–1999. I–III. *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I. k. A-Gy. Budapest, 1998.; II. k. H-Q. Budapest, 1998.; III. k. P-Zs. Budapest, 1999.
- Bona* 2008–2009. I–II. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 2008–2009.
- Bona* 2015. I–II. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Negyedik bővített kiadás. I–II. k. Miskolc, 2015.
- Böhm – Farkas – Csikány* 1998. Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk. *Farkas Gyöngyi*. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat ford. *Böhm Jakab*. A bevezető tanulmányt írta *Csikány Tamás*. Budapest, 1998.
- Böhm – Palotai* 1955. *Böhm Jakab – Palotai István*: Iratok a komáromi várról az 1848–49-es szabadságharcban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 68. (1955) 2. sz. 184–202. o.
- Bulla – Zámbelli* 1894. *Bulla György – Zámbelli [sic!] Lajos*: Pöltenberg és a kápolnai csata. Klapka tbk. czáfolatául. Kolozsvár, 1894.
- Clauser* 1938. *Clauser Mihály*: Egykorú kézirat Budavár 1849. évi visszafoglalásáról. *Magyar Katonai Szemle*, 1938/2.
- Csikány* 1996. *Csikány Tamás*: A hatvani ütközet. In: A tavaszi hadjárat. Szerk. *Horváth László*. (Az 1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga). Hatvani Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan, 1996. 49–64. o.
- Duka* 1992. *Pelyach István*: Egy korszakzáró és áruló-mítoszt teremtő fegyverletétel. (Duka Tivadar emlékirata a világosi fegyverletételről) *Aetas*, 1992/1–2. sz. 158–172. o.
- Duka* 1997. *Hermann Róbert*: Duka Tivadar visszaemlékezése. *Fons*, 4. (1997) 2. sz. 149–178. o.
- A feldunai hadtest A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története. Budapest, 1925.
- Fischer Wellenborn* 1897. *Carl Fischer von Wellenborn*: Graf Civalart-Uhlanen in den Jahren 1848 und 1849. Wien, 1897.
- Görgey* 1885–1888. I–III. *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. Budapest, 1885–1888. I–III. k.
- Görgey* 1988. I–II. *Görgey Artúr*: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. *Katona Tamás*. I–II. k. Budapest, 1988.
- Hermann* 1995. *Hermann Róbert*: A drávai hadtest hadművelési naplója. In: Hadtörténelmi tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 36/I. Szerk. *Molnár András*. Zalaegerszeg, 1995. 165–210. o.
- Hermann* 1998. *Hermann Róbert*: Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben. Győr, 1998.

- Hermann* 1999. *Hermann Róbert*: Egy „végzetes” döntés születése. Magyar haditervek Gödöllőtől Komáromig 1849. április 7–29. *Századok*, 133. (1999) 253–312. o.
- Hermann* 2001. Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849. S. a. r. *Hermann Róbert*. Budapest, 2001.
- Hermann* 2005. *Hermann Róbert*: Gáspár András honvédtábornok. Kecskemétiek a szabadságharcban IV. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Katona József Múzeuma. Kecskemét, 2005.
- Hermann* 2010. *Hermann Róbert*: A magyar hadsereg az 1849. április 26-i komáromi csatában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010) 3. sz. 985–1004. o.
- Hermann* 2016. *Hermann Róbert*: Görgei és a trónfosztás. In: Komárom a szabadságharcban 1848–49. Válogatás a Komáromi Napok történész konferenciáinak előadásából 1992–2016. Szerk. *Kiss Vendel* és *Számadó Emese*. Komárom, 2016. 53–94. o.
- Hermann – Csikány* 1996. *Csikány Tamás – Hermann Róbert*: Okmánytár a hatvani ütközet történetéhez. In: A tavaszi hadjárat. (Az 1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga). Szerk. *Horváth László*. (Hatvani Lajos Múzeum Füzetek 13.) Hatvan, 1996. 145–164. o.
- Hermann – Kucza* 2002. *Hermann Róbert – Kucza Péter*: 1848–1849. Szabadságharc a Tápióvidéken. – A tápióbicskei ütközet. Nagykáta, 2002.
- Gáspár* 1867. *Gáspár Endre*: Czáfolat. *A Honvéd*, 1867. 36. o.
- Katona* 1989. Budavár bevételének emlékezete 1849. Szerk. *Katona Tamás*. S. a. r. *Hermann Róbert, Pelyach István* és *Tirts Tamás*. Budapest, 1989.
- Katona* é. n. Az aradi vértanúk. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, é. n.⁴
- KLÖM XIV. Kossuth Lajos összes munkái. XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. S. a. r. *Barta István*. (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Budapest, 1953.
- Kociczka* 1851. *Franz Kociczka*: Die Winter-Campagne des Grafen Schlik’schen Armeekorps 1848–49. Olmütz, 1850.
- Lázár* 2002. *Lázár Balázs*: A Pest alatti harcok 1849. április 10. és 21. között. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. (2002) 3. sz. 740–783. o.
- Marzsó* 1933. *Marzsó Lóránt*: Töredékek egy magyar huszár százados 1849. évi naplójából. *Magyar Katonai Szemle*, 1933/6.
- Rupprecht von Virtsolog* 1871. Coloman Rupprecht von Virtsolog: Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes gegenwärtig Gustav Prinz von Wasa. Wien, 1871.
- Sáfrány* 1941. Sáfrány Mihály „Miskolci Ref. Lyceumot” végzett diák, az 1848–49. szabadságharcban önként részt vett honvédtüzér hadnagy, később lelkipásztor emlékiratai. Összeállította vitéz *Sáfrány Géza* ny. altábornagy. Miskolc, 1941.
- Szinnyei* 1887. *Szinnyei József*: Komárom 1848–49-ben. (Napló-jegyzetek). Budapest, 1887. [Reprint kiadás. Komárom, 2000.]
- Thurzó* 1888. *Thurzó Miklós*: Kmethy [sic!] György. Hazánk. Szerk. *Abafi Lajos*. X. k. Budapest, 1888. 112–129. o.
- Vukovics* 1982. Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. S. a. r. *Katona Tamás*. Budapest, 1982.

Wysocki 1993. Együtt a szabadságért 1848–1849. Józef Wysocki tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. Ford. és s. a. r. stb. *Kovács István*. Az okmánytár iratait összeállította *Kovács István* és *Hermann Róbert*. Budapest, 1993.

LEVÉLTÁRI ÉS KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK

KA AFA	Kriegsarchiv, Wien, Alte Feldakten
II. Armeekorps	Karton 1870. II. Armeekorps unter Wrbn, später Csorich. 1849-4-49.
HL	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
Görgei napiparancsa	Görgei napiparancsa. Vác, 1849. április 12. Másolat az eredeti tisztázatról. A Kmety-hadosztálynak küldött példány. 266/v. 1848/49 21/263. és Kivonatos másolat, Gáspár záradékával. Uo., 1848-49. 21/269.
1848–49.	HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár
Görgey-lt.	P 295. A Görgey-család levéltára
Hadparancs jkv.	Görgey-lt. b/35. fasc. Az 1848–49. magyar feldunai, utóbb VII. hadtest (Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs jegyzőkönyve. Dispositions Protokoll
Iktatókönyv	Görgey-lt. b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti iktatókönyve [sic!]
R 31.	R 31. Naplók, feljegyzések
R 51.	R. 51. Parancskönyvek.
OSzK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
<i>Dudás</i> 1848–1849.	<i>Dudás Ödön</i> : A magyar hadsereg tisztikara 1848–1849-ben. Fol. Hung. 1368. 653–694. f.
<i>Pongrácz</i> 1896.	Pongrácz István 1848–49-es naplójának 1896-os átdolgozása. Oct. Hung 1142.

Róbert Hermann

HONVÉD COLONEL LAJOS ZÁMBELLY'S MEMOIR ON THE SPRING CAMPAIGN

Summary

Hundreds of diaries and memoirs have survived and have been published on the history of the 1848–49 Hungarian Revolution and War of Independence, but some important works among them are still unpublished. Among the partly unpublished memoirs we can find that of Colonel Lajos Zámbelly, who was staff officer at the Corps of Upper Danube, then at the Seventh Corps, and served for a while as chief of staff. The paper presents the Hungarian translation of the part relating the first victory of the Spring Campaign, namely the Battle at Hatvan on 2 April 1849.

Lajos Zámbelly was born in Szeged in 1815, as the son of retired Imperial-Royal Hussar Major József Zámbelly and Terézia Biber. He served in the Imperial-Royal Army from 1829. He was already a sub-captain in 1848 when his unit, the Fourth Hussar Regiment bearing the name of Alexander, heir to the throne of Russia, was ordered to return to Hungary from Vienna. He took part in the battles at Pákozd, Schwechat and Kápolna, as well as in many other clashes. From 25 January 1849 he served as major in his regiment, he was lieutenant general from 9 February, and from 19 February he served as brigade commander at the Felduna Corps, later the Seventh Corps. He was chief of staff of the corps between 12 April and 20 June, with the ranks of a Honvéd Colonel from 25 May. Following a short sick leave he was appointed commander of an independent brigade from mid-July in Baja, then, during the last days of the war, he was temporary commander of the Seventh Corps for a week. He protested against the capitulation to the Russians during the meeting of the war council at Arad on 11 August, and suggested that the army capitulated to the Austrians.

He had to face the Imperial–Royal court-martial in Arad and was sentenced to imprisonment in a fortress. He was imprisoned in Olmütz, and was let free in 1851. In 1863–1864 he got involved in the independence plot of Pál Almásy and István Nedeczky, and for this reason he was sentenced again. After the political compromise in 1867 he returned to Hungary, and worked as the director of the jail in Vác, and later in the jail in Ilava. He died in Nagytétény on 6 February 1901. His memory is still kept alive there.

He started writing his memoirs during his first imprisonment in Olmütz, and finished it during his second term, again in Olmütz. His memoir has almost ten printed sheets, and is one of the most informative reminiscences related to the independence war. No other such detailed memoir is known which speaks about the Felduna, Corps, later the Seventh Corps. This publication presents the chapter relating the events of the Spring Campaign of April 1849.

Róbert Hermann

ERINNERUNGEN VON HONVÉD-OBERST LAJOS ZÁMBELLY AN DEN FRÜHJAHRSELDZUG

Resümee

Über die Geschichte der Revolution und des Freiheitskampfes von 1848–49 sind mehrere Hundert Tagebücher und Erinnerungen erhalten geblieben und veröffentlicht worden, aber bedeutende Werke stehen bis heute nur in Manuskriptform zur Verfügung. Zu den teilweise unveröffentlichten Erinnerungen gehört auch die vom tapferen Obersten Lajos Zámbelly, Stabsoffizier des Armeekorps an der Oberrn Donau, später des VII. Korps und eine Zeit lang Generalstabschef dieses Korps. In dieser Studie veröffentlichen wir die Übersetzung desjenigen Teils, der sich auf den ersten Sieg des Frühjahrsfeldzugs, die Schlacht bei Hatvan (Hottwan) am 2. April, bezieht.

Lajos Zámbelly wurde im Jahr 1815 in Szeged (Szegedin) als Sohn von k. k. Husarenmajor a. D. József Zámbelly und Terézia Biber geboren. Er diente ab 1829 in der k. k. Armee und war im Jahr 1848, als sein Verband, das den Namen des russischen Kronprinzen Alexander tragende 4. Husarenregiment nach Ungarn zurückbeordert wurde, bereits Zweite Rittmeister. Er nahm an den Schlachten bei Pákozd, Schwechat und Kápolna und an mehreren kleinen Gefechten teil. Ab

dem 25. Januar 1849 war er in seinem Regiment Major, ab dem 9. Februar Oberstleutnant und ab dem 19. Februar Brigadekommandant im Oberen Donaukorps, später im VII. Korps. Zwischen dem 12. April und dem 20. Juni war er Generalstabschef des Korps und hatte ab dem 25. Mai den Dienstgrad eines Honvéd-Oberst inne. Nach einem kurzen krankheitsbedingten Urlaub war er ab Mitte Juli Kommandant einer eigenständigen Brigade in Baja (Frankenstadt) und schließlich in den letzten Tagen eine Woche hindurch temporärer Kommandant des VII. Korps. Beim Kriegsrat in Arad am 11. August protestierte er gegen die Waffennstreckung vor den Russen und schlug vor, dass die Armee vor den Österreichern kapituliert.

In Arad wurde er vor ein k. k. Kriegsgericht gestellt und zu einer Fehrgesarrest verurteilt, die er in Olmütz verbüßte. Er kam im Jahr 1851 auf freien Fuß. In den Jahren 1863–1864 war er in die Unabhängigkeitsverschwörung von Pál Almáy und István Nedeckzy verstrickt, weshalb er erneut verurteilt wurde. Im Anschluss an den Ausgleich kehrte er nach Ungarn zurück und war Direktor des Gefängnisses in Vác (Waitzen), später in Illava (Illau). Er starb am 6. Februar 1901 in Nagytétény (Großteting), wo sein Andenken auch heute noch gewahrt wird.

Mit dem Verfassen seiner Memoiren begann er noch während seiner ersten Haft in Olmütz, und er beendete sie während seiner zweiten Haft, ebenfalls in Olmütz. Die Memoiren, die in gedruckter Form fast zehn Bögen ausmachen, sind eine der informativsten Erinnerungen in Bezug auf den Freiheitskampf. Über die Geschichte des Oberen Donau-, später VII. Korps kennen wir keine Erinnerungen, die ähnlich ausführlich sind. In der vorliegenden Studie wird das Kapitel über den Frühjahrsfeldzug vom April 1849 veröffentlicht.

Róbert Hermann

MÉMOIRES DU COLONEL DE L'ARMÉE HONGROISE LAJOS ZÁMBELLY SUR LA CAMPAGNE DE
PRINTEMPS

Résumé

Plusieurs centaines de journaux intimes et de mémoires furent conservés et publiés sur l'histoire de la révolution et de la guerre d'indépendance de 1848–1849, mais certains travaux importants sont toujours en manuscrit. Font partie des mémoires partiellement inédits, les mémoires du colonel Lajos Zámberly qui fut officier supérieur du corps d'armée du Haut-Danube et du 7e corps d'armée dont il fut également le chef d'état-major pendant quelque temps. De ses mémoires, nous publions ici la traduction de la partie relative à la bataille de Hatvan du 2 avril qui a apporté la première victoire de la campagne de printemps.

Fils de Terézia Biber et de József Zámberly, commandant de hussards impérial-royal à la retraite, Lajos Zámberly est né en 1815 à Szeged. Il a servi dans l'armée impériale-royale à partir de 1829. Il était déjà adjoint au capitaine en 1848, lorsque son unité, le 4e régiment de hussards portant le nom Alexandre, héritier du trône russe fut envoyé de Vienne en Hongrie. Il a participé aux batailles de Pákozd, de Schwechat et de Kápolna, ainsi qu'à plusieurs affrontements de moindre importance. Il fut nommé commandant de son régiment le 25 janvier 1849, lieutenant-colonel le 9 février et général de brigade le 19 février. Il a occupé cette dernière fonction dans le corps d'armée du Haut-Danube, devenu plus tard le 7e corps d'armée. Entre le 12 avril et le 20 juin, il fut chef d'état-major de ce corps d'armée, à partir du 25 mai au rang de colonel de l'armée hongroise. Après un bref congé de maladie, il a été, dès la mi-juillet, général d'une brigade autonome à Baja. Dans les derniers jours de la guerre d'indépendance, il fut commandant par intérim du 7e corps d'armée. Lors du conseil de guerre d'Arad du 11 août, il a protesté contre la reddition de l'armée devant les Russes en préconisant une reddition devant les Autrichiens.

Il fut traduit devant un tribunal militaire impérial-royal à Arad qui l'a condamné à la détention dans une enceinte fortifiée. Il a purgé sa peine à Olomouc avant d'être libéré en 1851. En 1863–1864, il fut impliqué dans un complot pour l'indépendance organisé par Pál Almásy et István Nedeckzy, ce qui lui a valu une nouvelle condamnation. Il a pu rentrer au pays après le Compromis. Il a ensuite

été nommé directeur de prison à Vác, puis à Ilava. Il est décédé le 6 février 1901 dans la commune de Nagytétény qui rend régulièrement hommage à sa mémoire.

Il a commencé à rédiger ses mémoires durant sa première détention à Olomouc. Il les a terminés lors de sa deuxième détention au même endroit. Ses mémoires de près de dix cahiers comptent parmi les mémoires les plus informatifs sur la guerre d'indépendance. Quant à l'histoire du corps d'armée du Haut-Danube devenu plus tard le 7e corps d'armée, nous ne connaissons pas de mémoires plus détaillés que les siens. Nous publions ici le chapitre relatif à la campagne de printemps d'avril 1849.

Роберт Германн

МЕМУАР ПОЛКОВНИКА ЛАЙОШ ЗАМБЕЛЛИ О ВЕСЕННЕМ ВОЕННОМ ПОХОДЕ

Резюме

Об истории революции и борьбе за свободу 1848–49 годов было опубликовано и сохранено более сотни дневников, мемуаров, однако важные до сегодняшнего дня работы находятся в рукописном виде. К числу отчасти неопубликованных воспоминаний относится мемуар верхнедунайского полковника, затем штаб-офицера, витязя VII. Корпуса, бывшего в одно время начальником генерального штаба Лайош Замбелли, из которого здесь публикуется часть перевода касающегося первой победы весеннего похода, в битве у города Хатван 2-ого апреля.

Лайош Замбелли родился в 1815-ом году в Сегеде. Ребенком отставного императорского и королевского гусарского майора Иосиф Замбелли и Терезы Бибер. С 1829-ого года он служил в императорской и королевской армии, в 1848-ом году, когда 4-ый гусарский полк подразделения – названный именем наследника русского трона, Александром – был отозван домой из Вены в Венгрию, он был уже капитаном. Он участвовал в битвах при городе Пакозд, Швехат и Каполна, и во многих более мелких схватках. С 25-ого января 1849 года он был в ранге майора своего полка, с 9-ого февраля подполковником, с 19-ого командиром комендатуры верхнедунайского, а позже VII. корпуса. Между 12-им апрелем и 20-ым июнем он был начальником генерального штаба, а с 25-ого мая был в ранге полковника армии. После короткого срока отпуска по болезни с середины июля был командиром независимой бригады в городе Байя, а затем в течение недели в последние дни временным командиром VII. корпуса. Он возражал против сдачи оружия перед русскими на военном совете в городе Арад 11-ого августа, и предлагал, капитуляцию армии перед австрийцами.

Он предстал перед императорским и королевским военным судом в городе Арад и был приговорен к тюремному заключению в крепость. Он был заключен в тюрьме в крепости города Оломоуц, откуда был освобожден в 1851 году. В 1863–1864 годах он был вовлечен в заговор за так называемую независимость Пал Алмашши и Иштван Недецки, так что был осужден снова. После соглашения между Австрией и Венгрией он вернулся домой, а затем был директором тюрьмы городов Вац и Илава. Он умер 6-ого февраля 1901 года в Надьтень, где и до сегодняшнего дня хранят его память.

Он начал писать свои мемуары ещё во время своего первого заключения, в городе Оломоуц, и закончил во время своего второго осуждения, также в Оломоуц. Эти мемуары, состоящие из почти десяти напечатанных листов бумаги, являются одним из наиболее информативных мемуаров о борьбе за свободу. Мы не знаем аналогичного детального мемуара описывающего историю верхнедунайского и VII. корпуса. Настоящее сообщение публикуется в главе, посвященной весеннему военному походу в апреле 1849 года.